

TAUTOSAKINIAI DARBAI 44-AJAME
JAUNŲJŲ FILOLOGŲ KONKURSE

2012 metų Jaunųjų filologų konkurso (toliau – JFK) dalyviai, jų mokytojai, renginio organizatoriai ir vertinimo komisijos nariai ši pavasarį (konkursas vyko balandžio 12–13 dienomis) rinkosi Pasvalyje, Petro Vileišio gimnazijoje. Kaip ir kasmet, greta poezijos, prozos, literatūros kritikos, publicistikos bei kalbos sekcijų veikė ir tautosakos darbų sekcija. Joje savo folklorinius tyrimus arba vienaip ar kitaip struktūrinius įvairių žanrų tautosakos rinkinius pristatė ir kūrybiškai diskutavo moksleiviai iš Kražių, Šeduvos, Ukmergės, Didžiasalio, Pociūnėlių, Želvos, Gražiškių, Grinkiškio, Kėdainių, Tauragės ir Pasvalio. Iš viso į respublikinį Jaunųjų filologų konkurso etapą po atrankos buvo pakviesti keturiolikos tautosakinių darbų autoriai ir jų mokytojai. Visi jie – rajoninių konkurso etapų nugalėtojai.

Šiame JFK tautosakiniam darbams būdinga nemaža įvairovė tiek temų, kūrybiškumo, tiek apimties ar net savarankiškumo požiūriais. Keletas konkursantų savo pačių užrašytos folklorinės medžiagos pagrindu rašė išsamius tyrimus. Tokiu neabejotinai laikytinas Kražių gimnazistės Vydmantės Rustokaitės darbas „Kražių žydų folklorinis vertinimas“, kuriame daugeliu aspektų gilinamasi į kadaise itin gausios miestelio žydų bendruomenės papročius, buitį ir santykius su vietiniais žemaičiais būtent pastarųjų žvilgsniu. Kryptingai įrašinėti ir kaip pusę darbo užimantis

priedas pateikiami viso pulko vyresniosios kartos kražiškių pasakojimai. Gerą darbo kokybę akivaizdžiai lėmė didelis mokytojos Emilijos Kvietkuvienės (beje, rengiančios moksleivius šiam konkursui jau kelinti metai iš eilės) indėlis. Panašiu keliu – susirinktos folklorinės medžiagos pagrindu rašyti tiriamąjį darbą – ėjo ir Gražiškių gimnazijos moksleivių ketvertukas: Roberta Bekerytė, Ieva Griškaitytė, Greta Griškaitytė, Agnė Žolynaitė, konkursiniame darbe „Iš praeities į dabartį“ pristatęs didelės apimtys puikiai nufilmuotą medžiagą, kurioje yra aštuonių garbaus amžiaus suvalkiečių moterų pasakojimai apie jaunystę, gyvenimą tėvų namuose, jaunimo bendravimą. Tiriamojoje darbo dalyje merginos nagrinėjo ryškiausius pateikėjų pasakojimų momentus, ieškojo panašumų ir skirtumų. Visa vaizdo medžiaga neprikaištingai iššifruota, tekstuose net pažymint pateikėjų emocijas, laikyseną ir pan.

Ne vienas šių metų Jaunųjų filologų konkursui pateiktas moksleivių darbas atspindi dabartinę lietuvių folkloristikos situaciją, kai tiriamasis objektas suvokiamas gerokai plačiau negu vien klasikiniai folkloro kūriniai. Įdomiu ir net dinamišku galėtų būti pavadintas Ukmergės Antano Smetonos gimnazijos abiturientės Gintarės Polkaitės darbas „Nuo Širvintų iki Utenos...“ Jame – devynių pateikėjų kūryba, diktofonu ir vaizdo kamera moksleivės fiksuota įvairiose Širvintų, Ukmergės ir Utenos rajonų vietovėse. Surinkta medžiaga apima daugybę žanrų: dainas, giesmes, anekdotus, legendas, gyvenimo istorijų fragmentus,

instrumentinius kūrinius, taip pat smulkiosios tautosakos variantus. Ir visa tai pateikiama neapeinant pačių dainininkų ar pasakotojų asmenybių, jų gyvenamosios aplinkos. Įrašai kruopščiai iššifruoti, apie kiekvieną pateikėją parašyti neilgi, bet itin taiklūs ir nuoširdūs pasakojimai. Svarbu ir tai, kad šis darbas atliktas visiškai savarankiškai. Susidomėjusi mokytojos jai pasiūlyta JFK idėja, moksleivė pati rinkosi, kur keliauti ir kokius žmones kalbinti, pradėdama nuo savo močiutės, kuri net tapo Gintarės ekspedicinių kelionių palydove ir išskirtinės vertės pokalbių su keletu kitų pateikėjų dalyve.

Želvos vidurinės mokyklos devintokės Gerda Lukšaitė, Evelina Motiejūnaitė ir Agnė Pleskutė savo darbe „Kolektyvizacijos ir kolūkio laikotarpis Ukmergės rajono Želvos krašto žmonių prisiminimuose“ nagrinėjo kolūkinės „epochos“ folklorinius bruožus. Pristatydamos savo veiklą, merginos ir jų mokytoja Rasa Povylienė minėjo ir problemas, su kuriomis vis dažniau susiduria visi vėlyvojo laikotarpio naratyvus fiksuojantys folkloro tyrinėtojai. Viena dažnesnių – sunku prišnekinti žmones pasakoti apie nelengvus, jų pačių nei įdomiais, nei „senoviniais“ nelaikomus palyginti nesenus pokario metų patyrimus.

Šeduvos gimnazistės Ievos Sipavičiūtės darbas „Pokalbiai apie sveikatą ir grožį su Emilija Brajinskiene“ reikšmingas pirmiausia tuo, kad ši moksleivė konkurse dalyvavo antrus metus iš eilės. Be to, tiek pernai, tiek šiemet bendravo su ta pačia pateikėja, Šeduvos šviesuole ir nepaprastai įdomia asmenybe Emilija Brajinskiene. Bene didžiausia problema, su kuria susidūrė darbo autorė, – sudėtinga šeduviškių tarmės transkripcija. Ją Ievai pavyko įveikti tik menka dalimi. Kitokio pobūdžio tęstinumą – tarp talentingų pateikėjų kartų – reprezentuoja Kristinos Šunevičiūtės

iš Didžiasalio ir jos mokytojos Nijolės Keraitienės konkursui pateiktas darbas „Ką prisimena dainų karalienės anūkės“, kuriame sudėti dviejų talentingosios Švenčionių krašto tautosakos pateikėjos Kristinos Skrebutėnienės palikuonių dainos ir prisiminimai.

Įdomūs ir tie konkursui pateikti darbai, kuriuose folkloriniai aspektai įžiūrimi iš pirmo žvilgsnio visai „nefolkloriškoje“ kultūrinėje terpėje. Galbūt vienu netikėčiausių, o kartu – labai aktualiu, jaunųjų folkloristų akiratį praplečiančiu darbu laikyčiau Kražių gimnazijos atstovės Živilės Terleckytės su jau minėta mokytoja E. Kvietkuvienne parengtą darbą „Lietuvių pasaulėžiūra nuotraukų užrašuose“. Jis susideda iš dviejų dalių: nuotraukų užrašų tyrimo ir elektroninės 194 nuotraukų kopijos. Savo tikslu Živilė įvardija norą „iširti nuotraukų dedikacijas, adresato ir adresanto santykį, užrašuose atsispindinčią lietuvių pasaulėžiūrą“. Atskirai aptarti vaikystės, jaunystės, tarnybos kariuomenėje, tremties metų nuotraukų aprašai, taip pat pristatomi vestuvinių nuotraukų savitumai, įvairių šeimos gyvenimo momentų fiksacijos. Darbo pabaigoje aptariami nuotraukų užrašų grafologiniai ypatumai, net paanalizuojama, kokias dažniausiai rašybos ir kitokias klaidas daro dedikacijų autoriai. Kitas, beje, taip pat ryškų vizualinį aspektą turintis darbas – Tauragės Žalgirių gimnazijos abiturienčių Renatos Kutujevaitės ir Monikos Jonikaitės tyrimas „Tauragės dvarai: mitai ir realybė“. Čia keliolika Tauragės krašto dvarų pristatomi pagal bendrą modelį: pirmiausia pateikiamos istorinės žinios ir informacija apie dabartinę dvaro būklę, toliau dedamos nuotraukos ir įvairūs folklorizuoti žmonių atsiminimai, tradicinių padavimų fragmentai.

Kaip jau buvo minėta pradžioje, į konkursą pateko ir keletas vadinamųjų kla-

sikinių darbų, tai yra moksleivių sudarytų įvairių žanrų folkloro rinkinių. Antai ukmergiškė Vaida Žižytė (jos mokytoja – daugybę metų moksleivių tautosakiniams darbams vadovaujanti Janė Juzėnienė) parengė savo močiutės dainų rinkinį, o Akvilė Gailiūnaitė iš Pociūnėlių pagrindinės mokyklos į vieną rinkinį sudėjo pluoštą įvairios smulkiosios tautosakos ir liaudiškųjų tikėjimų.

Absoliučiais Jaunųjų filologų konkurso senbuviais jau seniai tapę mokytojai Klemas ir Audra Indrėkai iš Grinkiškių Jono Poderio vidurinės mokyklos šįmet vadovavo abiturientės Odetos Barkauskaitės darbui. Jis skirtas jau mirusios vienos grinkiškietės užrašams, kuriuose moksleivė aptiko įvairaus pobūdžio folklorinės medžiagos ir ją išsamiai aptarė.

Kaip ir kasmet, šių metų konkurso Tautosakos sekcijai pateikti darbai perduoti saugoti Lietuvių tautosakos rankraštynei.

2012 metų Jaunųjų filologų konkurso Tautosakos sekcijos laureatai: V. Rastokaitė (Kražių gimnazija; I vieta už darbą „Kražių žydų folklorinis vertinimas“), G. Polkaitė (Ukmergės Antano Smetonos gimnazija; II vieta už darbą „Nuo Širvintų iki Utenos“), I. Sipavičiūtė (Šeduvos gimnazija; II vieta už darbą „Pokalbiai apie sveikatą ir grožį su Emilija Brajinskiene“), R. Bekerytė, I. ir G. Griškaitytės, A. Žolynaitė (Gražiškių gimnazija; III vieta už darbą „Iš praeities į dabartį“), Ž. Terleckytė (Kražių gimnazija; III vieta už darbą „Lietuvių pasaulėžiūra nuotraukų užrašuose“), K. Šunevičiūtė (Didžiasalio „Ryto“ vidurinė mokykla; III vieta už darbą „Ką prisimena dainų karalienės anūkės“).

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė

APGINTA DISERTACIJA

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute 2012 m. birželio 28 d. apginta Dalios Zaikausienės daktaro disertacija *Lietuvių paremijos XX–XXI a. sandūroje: tradicija ir inovacija*. Jos tyrimo objektas – realiai modernioje visuomenėje gyvuojančios lietuvių paremijos, įvairios savo amžiumi, kilme ir forma. Pastaruosius du dešimtmečius pasirinkusi kaip formalius atspirties taškus, autorė užsibrėžė aprašyti bendrą lietuvių paremijų vartosenos situaciją, žvelgdama į ją kaip į senosios folklorinės tradicijos tąsą ir kartu atidžiai registruodama šiuolaikinės komunikacijos modernėjimo nulemtus gana svarbius pokyčius.

Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados, literatūros sąrašas ir disertacijos priedas „Antiparemijų žodynelis“. Pirmajame skyriuje pateikiama reikšmingesnių šios temos užsienio paremiologų darbų apžvalga, aiškinama *paremijos* sąvoka ir trumpieji pasakymai, kuriems ji taikoma, atskleidžiami šiuolaikinės paremijų sklaidos ypatumai. Vienas jų – sakytinės, liaudiškosios, tradicijos susiliejimas su rašytine: šiandien paremijos gyvuoja ir plinta tiek žodžiu, tiek raštu; žodžių junginių vartojimo paremijomis ir plitimo procesas labai paspartina moderniosios technologijos. Būdinga ir tai, kad paremijos iš šnekamosios kalbos yra perėjusios į kone visas šiuolaikinės komunikacijos sritis (tarp jų ir tokias specifines, kaip internetinė erdvė ar SMS žinutės). Autorė akcentuoja, kad tai vienas svarbiausių dabartinės paremijų vartosenos požymių. Laisvas ir kūrybiškas paremijų vartojimas liudija žanro gyvybingumą ir folklorinės kompetencijos išlikimą. Antrasis disertacijos skyrius primena tradicinių paremijų funkcijas, atskleidžia dvejopą jų pritaikymą šiuolaikiniuose kontekstuose: kanoninį ir laisvą, t. y. trans-

formuojant tradicinį tekstą. Šnekamojoje kalboje tradicinės paremijos vis dar noriai vartojamos, tik sumenko didaktinė jų vertė, argumento svoris; nevengiama ir formos modifikacijų: įsigali nūdienai būdingos sintaksinės konstrukcijos ir gramatinės formos, paprastesnė leksika. Publicistikoje ir reklamoje tradicinės paremijos dažniausiai pasitelkiamos kaip priemonė adresato dėmesiui patraukti, nors išlieka svarbi ir tradicijos reprezentavimo funkcija. Tuo tarpu senųjų posakių atėjimas į pramogų sritį – tai jau šių dienų bruožas. Trečiajame skyriuje supažindinama su ryškiu dabarties paremiologiniu reiškiniu – antiparemiomis, kurios laikytinos jungiamąja grandimi tarp senosios tradicijos ir naujųjų paremių. Kiekviena antiparemija remiasi kuria nors tradicine paremija, vykusi aliuzija į ją yra būtina prielaida sėkmingai perdirbinio realizacijai. Disertantė išskyrė ir aprašė formaliuosius struktūrinius tokių perdirbinių modelius. Kontekstinės antiparemijos išlieka labai artimos pamatiniams seniesiems posakiams, todėl laikytinos jų variantais. Sudėtingesniais atvejais, kai galima konstatuoti visai naują meninį vaizdą, o su juo ir reikšmę, antiparemijos virsta savarankiškais posakiais. Tyrimas parodė, kad daugiausia lietuvių antiparemių sukurama leksinės substitucijos būdu. Kiti dažni perdirbinių būdai – pusės paremijos substitucija ir tradicinės paremijos pailginimas; nemažai antiparemių sukurama tiesiog imituojant tradicines paremijas. Perdirbtu posakiu konkrečiau ir taikliau iliustruojama norima situacija, išsakomas visuomeninės ar politinės aktualijos vertinimas. Vyraujanti antiparemių funkcija – pramoginė; jomis pirmiausia siekiama pademonstruoti šmaikštumą ir sąmojų, įtvirtinti asmens individualumą. Paskutinio disertacijos skyriaus turinys – naujosios paremijos, t. y. masinės kultūros

srityje plačiai vartojami, tačiau iki šiol lietuvių beveik nerinkti ir neskelbti pastovieji posakiai: vertiniai, šukiai, citatos, žinomos autorystės posakiai ir pan.; bene gausiausi iš jų, kaip atskleidė tyrimas, yra verstinės paremijos. Visi išvardyti posakiai priskirti ni paremių žanrui dėl savo formos ir vartosenos. „Naujumo“ sąvoka, palyginti su tradicinėmis paremiomis, šiuo atveju reiškia ne tik laiko matmenį, bet ir pakitusias turinio ir formos ypatybes: pasaulėžiūros raišką, naujus įvaizdžius, specifinę leksiką. Naujosios paremijos išsiskiria iš lietuvių paremių fondo kosmopolitiškumu ir itin ryškia stilistine-pramogine funkcija.

Specialiai šiam tyrimui disertantė sukaupė būtiną kiekį empirinės medžiagos: 1500 antiparemių ir 670 naujųjų paremių variantų. Duomenys rinkti iš spaudos ir kitų žiniasklaidos priemonių, interneto, šiek tiek iš grožinių kūrinių; taip pat naudotasi LLTI sisteminė Lietuvių patarlių ir priežodžių kartoteka, įvairiais archyvais ir elektroniniais sąvadais. Iš sukaupėtų duomenų sudarytas „Antiparemių žodynelis“, kuriame tipologiniai lizdai formuojami tradicinės paremijos pagrindu, pateikia apytikrį šiuolaikinio lietuvių paremių fondo vaizdą.

Ryškiausias D. Zaikauskienės disertacijos bruožas – naujumas ir aktualumas. Tai be jokių išlygų pripažino visi doktorantūros komiteto nariai, viešo gynimo metu negailėję tokių žodžių, kaip „originalu“, „visai nauja medžiaga“, „pirmą kartą Lietuvoje“, „naujosios visuomenės *vox populi*“ ir pan. Pažymėta, kad disertacijoje dėmesio susilaukė tokie reiškiniai, kurie lietuvių paremiologijoje ne tik kad netirti, bet ir neminėti – pavyzdžiui, vizualinė paremių raiška. Labai svarbu, kad lietuvių paremių inovacijos tirtos tarptautiniame kontekste: jos yra ne stichiškai kuriamų posakių sandauba, o sisteminis reiškinys, tarptautinio

proceso dalis. Ir lietuvių, ir kitų modernių visuomenių paremijos yra perėjusios į įvairias komunikacijos sritis, kuriamos pagal panašius struktūrinius modelius. Teigiamo įvertinimo susilaukė aiški darbo struktūra, kūrybingas sinchroninio ir diachroninio tyrimo metodų derinimas, moksliska ir kartu labai sklandi kalba. D. Zaikauskienė sukaupė nemenką patirtį keliolika metų rengdama fundamentinę *Lietuvių patarlių ir priežodžių sąvadą* LLTI, Sakytinės tautosakos skyriuje. Puikus savo srities išmanymas leido jai drąsiai rinktis sudėtingą temą ir parašyti brandų darbą.

Su disertacija galima susipažinti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Vilniaus universiteto bibliotekose.

Giedrė Bufienė

PRIGIMTINĖS KULTŪROS SEMINARAS RUMŠIŠKĖSE

2011 metais Rumšiškėse įvykus pirmajam prigimtinės kultūros seminarui, galbūt niekas nebūtų drįsęs spėlioti, kaip viskas klostysis toliau – ar gausės būrys tų žmonių, kuriems kalbėti apie paveldėtąją kultūrą, buvimą joje yra ne tik įdomu, bet ir būtina. Tačiau, praėjus lygiai metams ir vėl susitikus toje pačioje vietoje, akivaizdu, jog seminaras paaugo ir *įsibuvo* – tai parodė ir perskaitytų pranešimų skaičius.

Šiais metais birželio 29–liepos 2 dienomis vykęs seminaras, pavadintas „Vieta ir erdvė: suvokti, įsibūti, komunikuoti“, tęsė ir plėtojo Užutrakyje kovo mėnesį vykusio seminaro „Vietos ir žmonės“ temą ir toliau nagrinėjo prigimtines, arba *vietinės*, kultūros, joje gyvenančio žmogaus ir jį supančios aplinkos santykį.

Viktorija Daujotytė pranešime „Prigimtosios kultūros ratilai“ teigė, jog „so-

dyba (namai) tarsi išsiskleidžia ratais, ratilais“. Pasak profesorės, žmogaus ir vietos skverbimasis yra abipusis, o žemė apskritai laikytina prigimtosios kultūros esminiu dėmeniu. Ryšys tarp prigimtinių kultūros ir ateities – probleminis, nes jau dabar susiduriama su prigimtaine kultūra kaip *praeities archeologija*. Prigimtinei kultūrai gali nunykti, jei jos gyvybingumas bus siaurinamas, uždengiamas nuo pasaulio. Gyvybingumui palaikyti reikalingos *tautos išaugintos, subrandintos sąmonės*, kurios, kaip teigia V. Daujotytė, gali išlaikyti „pasaulio jutimo vientisumą, neišardomą jokių sąlygų nei išlygų“.

Algis Mickūnas prigimtinei kultūrai nagrinėjo kaip „įtampą tarp viršaus ir apačios“. Civilizaciją pavadinęs klajoklių produktu, A. Mickūnas teigė, jog rengdami specialistus „gaminame“ klajoklius, kurie į aplinką žiūri kaip į medžiagą ir vadovaujami brutalia, tos pačios civilizacijos primetama logika. Tačiau lietuvių kalba, pasak profesoriaus, nuo pasaulio nenutolusi, vis dar palaikanti tiesioginį santykį su aplinka („dainuojama ne apie bitutę, o bitutę“). Kalba ir žmogaus patirtis yra neatsiejamos – tik įsipynusi į patirtį kalba leidžia pastarajai prabilti.

Jurga Jonutytė seminare skaitė du pranešimus. Pirmajame buvo aptartas prigimtinės kultūros sąvokos prieštaravimas, o antrasis koncentravosi ties „vieta kaip žmogaus ekologijos sąvoka“. Anot J. Jonutytės, žmogaus ekologija formuojasi filosofinėje terpėje, o ne rinkodaros vadybininkų kabinetuose. Kalbant apie vietų patirtį buvo pabrėžta, jog per vietas greitai praeinant, pravažiuojant yra ištrinama ne tik galima patirtis, bet ir galimas patiriamasis. Taigi gyvendami kasdieninių trajektorijų tinkle ir dažnai naudodami daiktus, mes sutankiname jų prasmę. „Žemėlapių mūsų sąmonėse nėra. Yra tik lengvesnės ar sunkesnės

Seminaro dalyviai klausosi Gražinos Žumbakienės pasakojimo apie Rumšiškių muziejaus darželius *Astos Skujytės nuotrauka, 2012*

vietos <...>. Jos yra tos, kuriose dėl sunkio kaip juodosios skylės susipainioja visos schemos“; – teigė J. Jonutytė.

Vykintas Vaitkevičius perskaitė iš dviejų dalių susidedantį pranešimą „Nauja galimybė atrasti žemę, arba etnogeografija ir jos akiračiai“. Jis dėmesį skyrė žemės reljefo skaitymui: nuo kaimo laukų ir juose pasitaikančių kalvėlių iki *skaudrių* kalnų ir *kapmilžių* (taip XVI amžiuje buvo vadina mi piliakalniai).

Apie „masajus amžių sandūroje“ papasakoti atvykusi Eglė Aukštakalnytė-Hansen pristatė savo pačios kurtą filmą apie šią Afrikos gentį ir jų iniciacijos ritualus. Seminaro dalyviai galėjo ne tik pamatyti masajų ritualines apeigas, į kurias paprastai moterys neįleidžiamos, bet ir išgirsti filmo kūrėjos komentarus.

Alma Ragauskaitė analizavo, koks yra „kraštas kaip reiškiny kalboje ir kultū-

roje“. Remdamasi kalbos pavydžiais, ji sugrupavo žodžio *kraštas* sinonimus, atkreipė dėmesį į jų sąsajas ir susidarancias priešpriešas.

Į filmą „Upės ir potvyniai: Andy Goldsworthy, dirbantis kartu su laiku“, pasakojantį apie skulptūras iš gamtoje randamų medžiagų kuriantį britų menininką, pakvietė ir jį komentavo Radvilė Racėnaitė.

Šių eilučių autorė skaitė pranešimą „Trečionių gyvenimai: išnykusio kaimo naratyvai“ ir pristatė nemažą, bet jau nebeegzistuojančio Trečionių kaimo (Pasvalio rajonas) buvusių gyventojų pasakojimus ir juose išryškėjusį atminties, nuolatinio grįžimo prisiminimais į tėviškę aspektą.

Aušra Žičkienė savo pranešimu „*O gimtas sodžiau, sakyki, kodėl aš tavęs taip ilginsi*. Dainos vieta ir vieta dainoje“ aptarė *naivosios muzikos* fenomeną, kuriame matomas tradicinio folkloro poreikis, nors

jo raiška dainose tėra tik smulkūs klasikinio folkloro elementai.

Seminarą užbaigė Daiva Vaitkevičienė, perskaičiusi pranešimą „Girdėti vietą ir būti išgirstam“. Nagrinėdama dainininko, pateikėjo Petro Zalansko tekstus, pranešėja atkreipė dėmesį į *kurčios vietos*, t. y. nutolusias nuo gyvenamųjų teritorijų, sąvoką, kuriai priešpriešinamas dainavimas, „žmogaus balso skleidimas erdvėje“. Erdvė, pasak D. Vaitkevičienės, pripildoma per komunikaciją – girdėjimą, kalbinimą ir skatinimą prabilti. Tik kalbės ar garso pažadinta erdvė leidžia su ja užmegzti ryšius, ją prisijaukinti, padaryti *sava*.

Tiek šis, tiek pavasarį Užutrakyje vykę seminarai leido įsitikinti, kad prigimtinė kultūra negali būti griežtai lokalizuojama – jos atstovai gali gyventi tiek mieste, tiek kaime. D. Vaitkevičienė, *Liaudies kultūros* žurnale (2012, Nr. 4) apibendrindama visus tris jau vykusius seminarus, teigė, jog „prigimtinės kultūros sąvoka yra labai patogi praplečiant ‘etninės’ ar ‘liaudies’ kultūros tyrimų lauką. Ji apima ir suvienija daug semantinių opozicijų, kurios išskaido tą patį kultūros objektą vartojant terminą *etninė kultūra*“.

Asta Skujytė

AKADEMINĖ POTEKSTĖ FESTIVALYJE „MĖNUO JUODARAGIS“

Vasarą užbaigusio šiuolaikinės baltų kultūros festivalio „Mėnuo Juodaragis“ aidai *Tautosakos darbus* pasiekia ne atsitiktinai – festivaliui rūpi įvairūs folkloristikos aspektai, o kultūros tyrinėtojams nepraslysta pro akis festivalis, ir tai vyksta jau antrą dešimtmetį. Turėdama progą apžvelgti šių metų rugpjūčio 26–28 dieno-

mis Zarasuose vykusį XV festivalį ir žiūrovės, ir rengėjos akimis, atkreipsiu dėmesį ne į skambiausią – muzikinę programos dalį, bet į ne ką mažiau reikšmingą pasakytą ir edukacijos derinį. Čia pranešimus jau ne pirmą kartą skaitė ir Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto darbuotojai ir bendražygiai – Gražina Kadžytė, Dainius Razauskas, Daiva ir Vykintas Vaitkevičiai. Tačiau pasakoti, ką jie festivalyje veikė ir kodėl jame dalyvavo, reikėtų pradėti iš toliau – nuo paties „Mėnuo Juodaragis“ ištakų ir plačiai paskleistų naujovių. Todėl apie įdomiausius šios vasaros festivalio įspūdžius ir jame skaitytus pranešimus kalbėsiu rašinio pabaigoje.

Festivalio „Mėnuo Juodaragis“ ženklas

Kas tas „Mėnuo Juodaragis“? Festivalį „Mėnuo Juodaragis“ rengia baltiškos ir alternatyvios muzikos leidykla „Dangus“ (nuo 1999 metų oficialiai pažįstama kaip viešoji įstaiga „Baltijos Griaustinis“), o jai talkina gausus draugų ir entuziastų būrys. Leidyklos ir festivalio vadovas Ugnius Liogė trumpai ir taikliai šį festivalį apibūdino pokalbyje su kompozitoriumi Algirdu Kloveriu:

...tai vyksmas, kurį vienija idėja, kad mes esam lietuviai ir turime savo kultūrą, kuri yra labai sena ir nėra iki galo pažinta, o norint ją pažinti, trūksta ne tik dokumentinių duomenų. Taigi visa tai kompensuoja

kryptinga kūrybinė veikla, kuri kyla iš asmeninės patirties. O tai, ko gero, yra natūraliausia. Šio festivalio tikslas – parodyti, kad etninė kultūra yra universali vertybė ir ją galima atkurti taip, kad ji būtų gyva ir šiandien, kaip ji buvo gyva ir natūrali praeityje. Tai turi būti natūralus kultūros ir žmogaus brendimo modelis, etninė tradicija gali puikiai derėti su modernumu, tai nėra atgyvena. „Mėnuo Juodaragis“ visą mūsų etninės kultūros patirtį grąžina į kasdienį gyvenimą (*Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 4, p. 77–83).

Pristatyti gyvą šiuolaikinę baltų kultūrą nūdienos šviesoje – tai nuolat ieškoti atsakymų, kas yra baltai, kultūra, kas yra kultūros gyvybė ir ką tai reiškia šiandien, kai dabartis yra vienintelis taškas, iš kurio pažinimas ir patyrimas yra įmanomas. Atsakymu ir pasirinktu sprendimu tapo kūryba – baltiškosios pasaulėžiūros ir estetikos kalvė, kur susitinka sena ir nauja, autentiška ir modernu. Vadovas taip pat pabrėžia, kad festivalio „Mėnuo Juodaragis“ koncepcija nepretenduoja į mokymą ar kokią nors filosofinę doktriną, neturi jokių pretenzijų į kabinetinį autentiškumą, nepuoselėja noro folklorą „sumoderinti“, „pritaikyti“ ar „iškreipti“. Festivalio idėja aiški ir paprasta: gyva yra tai, kas geba keistis.

Toks iššūkis nusistojusiems stereotipams ir požiūriui į folkloristikos bei istorijos vietą po saule buvo mestas 1995 metais kaip draugų būryje surengta „pagoniškų menų naktis“, nuosekliai išaugusi į šimtų, o vėliau – tūkstančių žiūrovų lankomą festivalį, išsiskiriantį netipiniu formatu.

Baltų kultūros kūrybinės paieškos muzikinėje programoje sutalpino gausybę skirtingų žanrų, kurių devintajame dešimtmetyje niekas nesitikėjo matyti vie-

noje scenoje; tai *ethno*, *world*, *neo-folk*, *post-folk*, *neo-classical*, *tribal*, *ambient*, *industrial*, *trio-hop*, *electronic*, *rock*, *metal*, *medieval*, *gothic*, *neo-cabaret*, *avantgarde* ir daugelis kitų – keistų, savitų, neįvardijamų skambesių. Skirtingas išraiškos priemonės festivalyje sujungė bendra savasties kryptis – tiesioginės ar netiesioginės sąsajos su prigimtaine kultūra. „Mėnuo Juodaragis“ atviras ir kitoms, nebūtinai su baltais susijusioms kultūroms, kurios savitai atgimsta ar susipina, todėl festivalis yra tarptautinis. Paveldo įkvėptą kūrybą čia kasmet atlieka pusšimtis grupių ir atlikėjų, o iš užsienio atvyksta daugiau kaip dešimt grupių. Tai proga pažinti svečias kultūras, o kartu pamatyti bei parodyti tarp jų ir savąją.

Tokia pat marga būna ir festivalio publika – akademinis jaunimas, aktyvūs vyresni žmonės, šeimos su vaikais, įvairaus amžiaus ir subkultūrų žiūrovai, užsienio svečiai. Čia būtina užbėgti už akių ir paneigti akademines publikacijose pasirodžiusius Egidijos Ramanauskaitės teiginius, kad „Mėnuo Juodaragis“ – pagonių metalistų festivalis (žr. *Subkultūra: Fenomenas ir modernumas*, K., 2004, p. 104, 178), ar Austės Nakienės nuomonę, kad tai esąs gotų renginys (žr. *Tautosakos darbai*, 2008, [t.] XXXV, p. 168).

Taip nėra. Žinoma, tarp žiūrovų galima sutikti ir šias subkultūras primenančių svečių, kurie, ko gero, ryškiausiai išsiskiria savo apranga, tačiau festivalio programoje panašaus stiliaus grupių būna vos dvi trys iš beveik penkių dešimčių. Kiekvienas čia randa patinkantį atlikėją ar netikėtą naujovę. Tačiau pagrindinis ieškančios, išsilavinusios, plataus kultūrinio akiračio publikos bruožas – gebėjimas kurti puikią, draugišką atmosferą. Antra vertus, tai nėra ir vien folkloro renginys, o svarbiausia – ne vien muzikos festivalis.

Šių metų festivalio plakatas

Programos branduolys – edukacinė ir kultūrinė veikla. Kiekvieną paskutinį vasaros savaitgalį tris dienas ir naktis vykstantis renginys po atviru dangumi kupinas įvykių ir veiklos. Kas metus bręstantis „Mėnuo Juodaragis“ vis didesnę savo programos dalį skiria turtingo mūsų krašto paveldo, žmogaus sąsajų su tradicija ir tarpkultūrinių sąryšių pažinimui. Veiklų pasirinkimas pasidarė toks platus, kad žiūrovui nepalieka vilčių pabūti visur, kas vyksta vienu metu – trijose muzikos scenose vykstančiuose koncertuose, senųjų amatų kieme, kino ir paskaitų paviljone. Kalvotose Zaraso salos pievose bei padangėse, ažuolų ar pušų paunksmėse taip pat dūgia įvairūs mokomieji būreliai, vyksta akustiniai pasirodymai, poezijos skaitymai, nuotaikingos sporto rungtys, menų ekspozicijos ir instaliacijos, žygiai po apylinkes.

Edukacijos ir kultūros programa nėra tik priedas prie koncertų – tai pagrindinis idėjų ir ieškojimų židinys, nušviečiantis festivalio „Mėnuo Juodaragis“ metų temą

bei misiją pažinti baltų kultūrą, istoriją ir gamtą. Ši programos dalis, prasidėjusi nuo pirmųjų filmų peržiūrų ir paskaitų 1997 metais, susilaukė itin didelio žiūrovų dėmesio ir augo kartu su pačiu renginiu. Žvilgsnis į festivalio istoriją primintų kelionę „Mėnuo Juodaragis“ vietomis, kurios simboliškai keitėsi kas trejus metus. Pirmieji trys „Juodragiai“ tekėjo Molėtų rajone Verbiškėse, kiti trys – Utenos rajone Sudeikiuose, prie Alaušo ežero, dar trys – nuostabiose Kernavės apylinkėse, kol nuo 2007-ųjų savo namus rado Zaraso ežero saloje. Kad kelionė nenutrūktų, nutarta kas ketvirtą festivalį perkelti už salos ribų, į vietą, pilną netikėtumų rengėjams ir žiūrovams. Toks buvo 2010 metų „Mėnuo Juodaragis“ Aukštadvaryje, prie ir pačioje Velnio duobėje.

Zaraso sala iš paukščio skrydžio
Algimanto Navicko nuotrauka, 2012

Nuo Kernavės laikų gimė tradicija kiekvieną festivalį paskirti kokiai nors temai, tiksliau – dviem teminėms gijoms: istorinei ir mitologinei. Tema tapo programos pagrindu ir proga pažvelgti į rūpimus klausimus skirtingais aspektais – vienokį įspūdį palieka muzikinė kūryba, dailė, fotografija, skirtingomis kalbomis prabyta meniniai ir dokumentiniai filmai, o žinių ir įžvalgų kupinas temos įžodinimas ir aptarimas tenka būtent paskaitų lektoriams. Tarp festivalio temų jau yra buvusios šios: Lietuvos partizanai (Kernavė, 2003); Kernavės pa-

slaptys, senieji baltų ženklai (Kernavė, 2004); Vydūnas, baltiška ekologija (Kernavė, 2005); sėlių gentis, mėnulio mitologija (Zarasai, 2007); aitvarai ir Lietuvos kariuomenės 90-metis (Zarasai, 2008); žirgai, Vytis ir Lietuvos istorija, senesnė nei 1000 metų (Zarasai, 2009); baltiškoji Velnio mitologija ir dr. Jonas Basanavičius (Aukštadvaris, 2010); sutartinės ir lietuvių kalba (Zarasai, 2011); paukščiai gamtoje, muzikoje, mitologijoje ir Lietuvos aviacijos istorija (Zarasai, 2012).

Pirmąsias paskaitas pasiūlė ir sutiko skaityti Jonas ir Inija Trinkūnai, Evaldas ir Daiva Vyčiniai, Algirdas Klova – jiems rengėjai labai dėkingi už palaikymą ir paskaitų idėjos tokia renginyje sėkmę. Per penkiolika metų kaip lektoriai festivalyje viešėjo mokslininkai Romas Batūra, Dalia Urbonavičienė, Radvilė Racėnaitė, Bronislava Kerbelytė, Tauras Mekas, Vacys Bagdonavičius, Dainius Razauskas, Vyckintas ir Daiva Vaitkevičiai, Vytautas Tumėnas, Austė Nakienė, Gražina Kadžytė, gudai Aleksiejus Dziermantas, Todoras Kaškurevičius ir daugelis kitų.

Festivalio paskaitų ypatumai. Tris dienas po atviro dangumi trunkantis muzikos ir kultūros festivalis yra specifinė aplinka paskaitų lektoriams ir žiūrovams, todėl pašaliečiui kartais sunku įsivaizduoti, kaip tokia daugiau ar mažiau akademinė detalė čia prigyja. Savo mintimis pasidalijo jau penkerius metus festivalio paskaitų programa besirūpinanti etnologė Justė Michailinaitė: „Vienas lektorius, atvažiuavęs į „Mėnuo Juodaragi“ pirmą kartą ir būdamas gana skeptiškas dėl to, ar tokia festivalyje apskritai reikalinga nuo ryto iki vakaro veikianti kino ir paskaitų palapinė, kur vyksta „rimti“ pokalbiai, po savo paskaitos liko labai nustebęs. Ir ne tik dėl to, kad pasirodė, jog paskaitos yra reika-

lingos ir klausomos daugelio, bet ir todėl, kad čia – ne tik paskaitų palapinėje, bet ir visame festivalyje – susirenka labai šviesi publika. Ir man belieka tik pritarti, kad tikrai šviesi. Visi labai smalsūs, atviri.“

Bet tai – labai įpareigojanti auditorija, kuriai skiriamas žinias reikia planuoti dariniai ir iš anksto. „Visa paskaitų programa susidėlioja per metus, labai natūraliai, – sako Justė. – Man asmeniškai yra svarbu kokybiška informacija ir jos pateikimas, todėl kur beečiau visada fiksuoju tuos žmones, kurie galėtų būti įdomūs festivalio lankytojams. Būna, kad lektoriai patys pasiūlo pranešimą, būna, kad prisimenu studijų laikus. Taip atsitiko, pavyzdžiui, su Audriumi Beinorium – pačiu rūščiausiu, bet kartu ir pačiu įdomiausiu dėstytoju dar iš tų laikų, kai studijavau filosofiją. Sužinojusi, kad jis domisi festivaliu, neabejojau ir nesuklydau pakvietusi – jo pasiklausti atėjo daugybė žmonių.“ Rudenį jau būna kitiems metams numatyta beveik trečdalis programos. „Visą pasiruošimo nuovargį prasidėjus festivaliui atperka pilna palapinė klausytojų, nes žinai, kad dirbai neveltui ir kad dirbi ne sau, o tiems, kam tai svarbu“, – prisipažįsta organizatorė.

Ne vienas autorius ir pranešimas solidžiai praturtintų ir oficialią mokslinę konferenciją, tačiau baltas paviljonas su pievos kilimu lieka neformali vieta. Todėl ir pranešėjai čia labai įvairūs – profesoriai, docentai, mokslų daktarai, studentai, šiaip entuziastai ar net ką nors vertingo turintys papasakoti keistuoliai. Čia nėra akademiško griežtumo, čia visi savi.

Tiesa, šias paskaitas galbūt neverta skubėti vadinti mokslo populiarinimo veikla. J. Michailinaitė įsitikinusi, kad etnologija ne tik jai, bet ir daugeliui festivalio „Mėnuo Juodaragis“ dalyvių yra patraukli pati savaime, todėl čia jai nereikia kokio ypatingo populiarus pateikimo – pakan-

ka gero teksto ir charizmatiško pranešėjo. „Paskaitų palapinėje vyksta atviras, nuoširdus, neakademiškas dalijimasis informacija, kuri visiems susirinkusiems yra aktuali“, – teigia Justė, pridurdama, kad kartais čia pat gimsta dar neįrodytos, bet nujaučiamos hipotezės, kurias laisvai galima aptarti su klausytojais.

Būna paskaitų, kai norintieji jų pasiklausyti netelpa į paviljoną ir klauso prigludę ausį prie išorinės sienos. Rengėjai yra pastebėję, kad pakanka pavadinime žodžių „mitologija“, „magija“, „religija“ ar „šamanizmas“ – ir pasisekimas garantuotas. Festivalio vadovo U. Liogės manymu, „tai temos, apie kurias žmonės dar ne viską žino, ir jiems tai rūpi, jos skverbiasi giliau nei vien mokslinis pažinimas“. Gvildenti paslaptingiausias temas kviečiami gerai žinomi ir pamėgti autoriai. Daugeliui žiūrovų su jais susitikti, padiskutuoti ir išgirsti naujausias jų išvalgas magia ne mažiau nei pasiklausyti žymios muzikos grupės.

Kita vertus, įvairios maginės praktikos, ritualai, paslaptys ir mistika žmones domino visais laikais. Pasak Justės, „mums tik atrodo, kad keičiantis amžiams viskas tapo itin racionali, aišku ir pamatuota. Tačiau iracionalus pradas ir tikėjimas tam tikrais ritualais vis dar yra toks pat stiprus. Tik tie ritualai pakeitę formas ir pavadinimus, todėl didžiųjų racionalistų ne visad pastebimi“. Festivalio pasirodymuose, menų ekspozicijose senųjų ritualų reikšmės nuojauta įgyja naujas formas, taip kaip jas supranta kūrėjai, kaip mato žiūrovai, o paskaitų metu kultūros vyksmas yra tiriamas, apmąstomas. Patirtis ir suvokimas čia atsiduria greta.

Ateityje rengėjai pasiryžę įrašyti visas festivalyje skaitomas paskaitas ir jas vėliau skelbti. Tarp artimiausių planų – pakviesti ir vieną kitą garsią asmenybę iš užsienio, taip pat parengti paskaitą apie baltų

kultūrą anglų kalba, nes to primygtinai reikalauja ir įpareigoja gausus žiūrovų iš užsienio būrys. Tobulėjant ryšio technologijoms galbūt ateis laikas, kai žymaus antropologo paskaitos klausysimės tiesiogiai iš Amerikos, Vokietijos, Prancūzijos, tačiau jokių būdu nesinorėtų taip pakeisti gyvo bendravimo.

XV „Mėnuo Juodaragis“ – paukščiams ir aviacijai. Šio festivalio tema kvietė pakelti akis į Zarasų dangų – dėmesys buvo skiriamas paukščiams, gyvenantiems gamtoje, muzikoje ir mitologijoje, taip pat – žmonių siekiams skristi ir Lietuvos aviacijos istorijai. Neatsitiktinai vandens paukščiai tapo ir pirmaisiais festivalio vėliavnešiais – vasarą, paukščių žiedavimo metu, Kretuono saloje jubiliejiniais penkioliktojo festivalio žiedais buvo pažymėta penkiolika sidabrinių kirų.

Tuo tarpu pats „Mėnuo Juodaragis“ vasarą palydėjo su plačiausia iki šiol muzikine bei kultūrine programa. Trijose skirtingose scenose ir įvairiose kitose erdvėse pasirodė apie pusšimtis kolektyvų ir atlikėjų. Tarp jų buvo net dešimt svečių iš užsienio – ryškiausią pasirodymą surengusi Ukrainos postfolkloro grupė „Dakha Brakha“, garbūs juodojo metalo puoselėtojai „Cruachan“ iš Airijos, į sceną žengę drauge su „Kūlgrindos“ dainininke Vėtra Trinkūnaite, neoklasikinės muzikos legenda „Ataraxia“ iš Italijos, *ambient* skambesio kūrėjai „Troum“ iš Vokietijos, charizmatiškas estiško ir ukrainietiško folkloro derinys „Svjata Vatra“, *ethno-world* grupė „Theodor Bastard“ iš Rusijos, taip pat kolektyvai iš Vengrijos, Baltarusijos, Lenkijos, Latvijos.

Iš lietuvių festivalyje koncertavo grupė „Skylė“ su Aiste Smilgevičiūte, „Žalvarnis“, Andrius Mamontovas, Veronika Povilionienė su Lietuvos kariuomenės orkestru, Vytautas V. Landsbergis su kom-

pozitoriumi Raimundu Rašpoliausku, Alina Orlova, avangardinės ir elektroninės muzikos kūrėjai, įvairūs folkloro ansambliai ir kiti.

Aviacijos nuotaikas festivalyje skleidė oro balionų taurės dalyviai, kartu su lėktuvų ir parasparnių oreiviais salos padangėje demonstravę skrydžio meistriškumą. Šeštadienio vakarą, skambant A. Mamontovo „Laužo šviesai“, hipodromo ratu sukosi oro balionų fakelų paradas, atlikęs eksperimentinę šviesos kompoziciją.

Festivalyje buvo galima pamatyti ir tris fotografijos parodas, tarp jų ir Estijoje įsikūrusio Vengrų instituto parengtą žymaus etnologo dr. Mihály Hoppálo 1991–2011 metais Sibire, Kinijoje, Pietų Korėjoje, kur dar gyvi archajiniai gydomieji ritualai, darytų fotografijų parodą „Šių dienų šamanai“.

Kino programai buvo pasirinktas gana ambicingas tikslas – parengti ją vien iš lietuviškų ir Baltijos šalių filmų: turiningos dokumentikos, retų ir keistų meninių filmų, trumpametražių, avangardinių darbų ir animacijos. Žinomas Lietuvos menininkas avangardistas, performansų meistras, „Gliukų“ teatro įkūrėjas Benas Šarka parodė savo spektaklį „Kiaurai“.

Festivalio rengėjai didelę ir įdomią programos kraitę sudarė ir mažiesiems žiūrovams. Vaikų laukė įvairūs rankdarbių būreliai, etnologės G. Kadžytės ir rašytojo V. V. Landsbergio pasakojimai, mažųjų gamtininkų klubas „Lututė“, pasakos ir filmukai, jie galėjo pašaudyti iš lanko ar pagroti liaudies instrumentais, kuriuos kartu su sūnumi demonstravo kompozitorius ir multiinstrumentalistas Donatas Bielkauskas – Donis.

Dar viena šiuolaikinės prigimtinės kultūros kūrybinė forma – architekto Audrio Karaliaus kuruojamas EkoMenio projektas – universali, kiekvienam mūsų prieina-

ma kūryba, kurios šaknys glūdi tradicinėje, aplinkai draugiškoje baltiškoje pasaulėžiūroje, o meninė raiška grindžiama paprastumu, taupumu ir conceptualumu. EkoMenio vardu Zaraso salos kraštovaizdyje buvo sukurtos devynios su puse instaliacijos.

Plačiau apie šiemet skaitytas paskaitas. Paskaitų palapinėje į skrydį po paukščių pasaulį kvietė žymūs Lietuvos ornitologai ir gamtininkai, Kauno aerodromo, Aviacijos muziejaus atstovai, klausytojams papasakoję įvairių sparnuočių gyvenimo įdomybių. Kita dalis paskaitų buvo apie tai, kaip paukščiai – dangaus ir žemės tarpininkai – prabyla tautosakoje, mitologijoje, sutartinėse ir šiuolaikiniuose gamtos garsų įrašuose, kaip padeda atpažinti ilgus, net Indiją siekiančius kultūrinius saitus.

Etnologė G. Kadžytė papasakojo, kaip žmonės pažįsta ir vertina paukščius patarlėse ir kituose tautosakos tekstuose, daugiausia – pasiremama paremiologų sukaupta medžiaga, išsiskiriančia labai plačiu gyvosios gamtos pažinimu. Ypač daug patarlių, priežodžių, palyginimų įžvelgia žmogaus gyvenimo panašumo su paukščiais, kaip antai: „Paukštį pažinsi iš plunksnų / balso.“ G. Kadžytės paskaita skatino atgaivinti, atnaujinti, praturtinti šiuolaikinį pažinimą.

Primindamas ir kitus itin nuotaikingus lietuvių kalbos lobius, lituanistas Stanislovas Kavaliauskas paskaitoje „Didžiojo mūsų kalbos žodyno turtai (besišypsanti smulkioji tautosaka)“ klausytojus džiugino humoristinėmis patarlėmis bei priežodžiais, mįslėmis, minklėmis, greitakalbėmis, erzinimais, skaičiuotėmis, garsų pamėgdžiojimais, šmaikščiais liaudiškais keiksmiais.

Ilgametis festivalio „Mėnuo Juodara-gis“ bendražygis dr. D. Razauskas skaitė paskaitą „Dievo paukštis“. Pasak mitologo, įprasta manyti, kad lietuviai Dievo nepaži-

no ir garbino „gamtą“. Tai netiesa, kilusi iš priešiškos, niekinamos misionierių nuostatos, vėliau perimtos lenkų pozityvistų. Tad pirmoji jo paskaitos dalis buvo skirta Dievui susigražinti, aptarti ir taip pagarbinti, o antroji dalis teko lietuviškajam žynio, kaip „Dievo paukščio“, įvaizdžiui, pradedant Lizdeika ir baigiant Strazdu ir šiuolaikiniais poetais.

Vilniaus universiteto Orientalistikos centro direktorius prof. A. Beinorius, pasitelkęs gausią vaizdinę medžiagą, paskaitoje „Paukščiai hindų ir budistų mitologijoje bei ikonografijoje“ parodė, kad jau nuo Rigvedos laikų Indijos mitologijoje paukščiams suteikiama itin svarbi reikšmė, pirmiausia iškeliant tarpininkavimo tarp žmonių ir dievų pasaulių vaidmenį. Profesorius apžvelgė, kokios yra mitologinės paukščių simbolikos reikšmės Indijoje, kokias kosmologines, dvasines bei psichologines funkcijas jie įkūnija, koks paukščių ryšys su dievais ir kaip jie vaizduojami hinduizmo ir budizmo ikonografijoje.

Prof. habil. dr. D. Vyčiniienės paskaita „Paukščių balsai lietuvių tradicinėje muzikoje: gamta / kultūra“ atskleidė, kaip iki šių dienų visoje Lietuvoje gausiais variantais gyvuojantys paukščių balsų pamėgdžiojimai atspindi skirtingus gamtos ir kultūros santykio lygmenis. Kai kurių pamėgdžiojimų paskirtis buvo maginė arba utilitarinė – jie lygintini su tipologiškai giminingais šamaniškų kultūrų (jukagirų, evenkų, nganasanų ir kitų) pavyzdžiais. Tai – *neverbaliniai-natūralistiniai* pamėgdžiojimai, kurių beveik neįmanoma atskirti nuo tikrojo paukščio (pvz., varno) skleidžiamo garso, ir *verbaliniai-semantiniai* – tam tikrais skiemengarsiais (žodžiais) „pakartojantys“ paukščio giedojimo būdingas intonacijas, ritmiką. Esama ir *simbolinių* pamėgdžiojimų – tam tikrų visuotinai įsigalėjusių skiemengarsių, simboliškai

išreiškiančių konkretaus paukščio „kalbą“, kaip antai: gegutė – *ku-kū*, gaidys – *kakariūkū* ir pan. *Abstraktūs* pamėgdžiojimai, arba *aliuzijos*, išreiškia lietuvių požiūrį į kolektyvinį sutartinių giedojimą (skudučių pūtimą). Lietuvių kalboje žodis „giedoti“ reiškia ir paukščio čiulbesį, ir sakralių dainų (dzūkų rugiapjūtės ir kitų apeiginių dainų, šiaurės rytų aukštaičių sutartinių), bažnytinių kūrinių, himnų atlikimą.

Dar vieną su paukščiais susijusį etnomuzikologijos aspektą priminė kompozitorius A. Klova paskaitoje „Tie paukšteliai balse liai“. Jis supažindino su dainomis apie paukščius ir jų balsus, taip pat jų mėgdžiojimais.

Beje, vyraujanti festivalio tema nėra privaloma, programoje dalis paskaitų nagrinėja ir kitus kultūros dalykus, kurie nėra vienais metais nepraranda aktualumo ir plačiąja prasme gvildena į vienos disciplinos rėmus netelpančius baltų kultūros suvokimo klausimus. Tokia buvo kasmet itin laukiamo festivalio dalyvio archeologo dr. V. Vatkevičiaus paskaita „Šventovių beiėskant, arba senovės lietuvių namai“. Jo pranešimas buvo skirtas archeologiniams ir etnografiniams gyvenviečių tyrimams, į jų rezultatus žvelgiama iš baltų mitologijos ir religijos perspektyvos. Archeologo nuomone, senovės lietuvių namai (jų konstrukcija, išplanavimas, naudojimas ir kt.) yra pasaulėžiūros atspindys, daugelio apeigų erdvė. Naujausi tyrimai rodo, jog tarp geležies amžiaus ir ankstyvųjų istorinių laikų pastatų (gyvenamųjų namų, svirnų, klojimų ir pirčių) yra tarpusavio ryšys. Kai kuriais atvejais toji senovės lietuvių tradicija išsaugota iki pat mūsų dienų.

Apie visuomenėje paplitusias tautos kilmės, esmės, paskirties ir užduoties teorijas bei genetikos naujienas su festivalio lankytojais diskutavo Nepriklausomybės Akto signataras Vidmantas Povilionis paskaitoje „Lietuvos šaknys“. Žolininkė Mija

Džeinara Ubartienė dalijosi įžvalgomis apie laumes / laumavimą kaip moters / vyro iniciacijų, virsmų pažeidimus.

Šių metų festivalio paskaitų ciklą užbaigė atvira diskusija, suburta *Liaudies kultūros* žurnalo redakcijos. Diskusijoje dalyvavo vyriausioji redaktorė Dalia Ras-tenienė, LLTI mokslo darbuotoja dr. Daila Vaitkevičienė, kiti redakcijos nariai. Ši diskusija, kaip ir visas šių metų rugpjūčio mėnesio *Liaudies kultūros* numeris, buvo skirta žurnalui pristatyti ir naujai, greta etninės kultūros pradedamai vartoti *prigimtinės kultūros* sąvokai aptarti. Ši sąvoka rėpia vietinės, savaimingos kultūros ištakas ir jos gyvą, kūrybišką raidą, tad šiuo požiūriu „Mėnuo Juodragis“ taip pat yra prigimtinės kultūros festivalis.

Belaukiant 2013 metų renginio galima pasidžiaugti gyvai besikeičiančiu lietuvių prigimtinės kultūros veidu už festivalio ribų – tam įtakos, be abejo, turėjo ir „Mėnuo Juodragis“. Antai įvairios post-folkloro muzikos atmainos tapo neatsiejama tradicinių ar naujų renginių, tokių, kaip „Skamba skamba kankliai“ Vilniuje, „Hanzos dienos“ Kaune, „Margos pievos“ Lietuvių liaudies buities muziejuje, įvairių metų laikų švenčių dalimi ir pan. Jau populiariu koncertus jungti su edukacine programa – amatų demonstravimu, paskaitomis. Tai palankus būdas tolesniam etninės, prigimtinės kultūros, folkloristikos, istorijos ir kitų disciplinų gyvam bendravimui su kuo platesne neakademine publika.

Rūta Liogienė

„PASAULIS SUDĖTAS IŠ PASAKŲ“

Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto, Lietuvos edukologijos universiteto ir Lietuvos lyginamosios

literatūros asociacijos surengta tarptautinė tarpdalykinė mokslinė konferencija „Pasaulis sudėtas iš pasakų: tarpdisciplininio diskurso sąsajos ir pokyčiai“, kuri įvyko 2012 m. rugsėjo 13–16 d. Mykolo Romerio universitete, tikrai buvo įspūdinga tiek apimtimi, tiek temų įvairove. Trijose sekcijose darbuotasi ištisas tris dienas. Konferencijoje dalyvavo 105 mokslininkai bei tyrėjai iš Lietuvos ir užsienio. Daugiausia svečių sulaukta iš Rusijos (8), Ukrainos (8), Lenkijos (4), taip pat buvo atstovų iš Anglijos, Austrijos, Baltarusijos, Bulgarijos, Čekijos, Gruzijos, Latvijos, Makedonijos, Suomijos, Vengrijos. Pasak Vytauto Martinkaus, kalbėjusio plenarinio posėdžio pradžioje, „literatūra ir filosofija – labai senos žmogaus gyvenamojo pasaulio formos. Abiejų ištakas maitino tos pačios – žmogaus pasaulio kūrybos – šaknys“. Tad nenuostabu, jog liūto dalis konferencijoje skaitytų pranešimų teko literatūrologijos problemoms (32) ir filosofiniam pasaulio ir pasakos santykio apmąstymui (22). Be šių gausiausiai atstovautų tyrimo krypčių, susipynė įvairūs diskursai: kalbos, folkloro, etnologijos, religijotyros, muzikologijos, sociologijos, dailėtyros, pedagogikos, istorijos... Net ir psichiatrijos, komunikacijų, medijų, informacijų technologijos specialistai galėjo čia tarti savo žodį.

Nors folkloristų būrelis šalia kitų kalbėjusiųjų nebuvo itin gausus, tačiau nemaža tautosakinių bei etnologinių įžvalgų atsivėrė ir kitų prelegentų pranešimuose. Kai kuriuos iš jų reikėtų bent trumpai pristatyti.

Nijolė Aukštuolytė (MRU) pranešime „Kalbinė pasaulio rekonstrukcija mite ir moksle“ bandė nagrinėti du pasaulio pažinimo modelius, turėdama tikslą pažvelgti į mitą ir mokslą kaip į dvi pasaulio suvokimo strategijas ir dvi skirtingas pasaulio kalbines rekonstrukcijas: tiek mitas, tiek mokslas – pasaulio ir žmogaus sąveikos šif-

rai, kuriuos ir kuria, ir bando įveikti žmogaus protas. Virginija Jakimenko (MRU) pranešimo „Loginis ir mitinis mąstymas“ įžangoje perspėjo: „Kai žodžiais „mitas“, „pasaka“ imta vadinti paprasčiausia netiesa, mitinis mąstymas neteko gero vardo.“ Pasak autorės, loginio ir mitinio mąstymo sąsajos skleidžiasi per jų skirtumą, nors pats diskursų daugybiškumas verčia klausiti ir apie jų ribas, ir apie konkrečios ribos kriterijaus galimumą.

Inga Jankauskienė (LKTI) kalbėjo apie skirtingai susiklosčiusius mūsų atmintyje ritualų ir pasakų pėdsakus ir nevienodą jų traktuotę. Pasaka yra gyvybinga ir grindžiama konkrečia formuline struktūra, invariantine kūryba. Ritualai, pavydžiui, pagoniški, gyvi fantazijose, nes kalbama apie tariamai matomą – vadinamąjį *arche* – užrašymą (Derrida), jo pėdsakus ir pasąmonėje tariamai surastą atminties kultūrą. Gražinos Kadžytės (LLTI) pranešimo „Nesibaigianti *Eglės* pasaka: socialinių ir moralinių imperatyvų aktualizavimas civilizacijos raidos kontekstuose“ tikslas buvo vienos iš populiariausių lietuvių pasakų „Eglė žalčių karalienė“ pavyzdžiu aptarti, kaip pasakų tekstai atspindi žmonijos socialinę raidą, jos formuojamas moralines nuostatas. Pasakos gimsta kaip realus tam tikro meto naratyvas, tekstinis bendruomenės gyvenimo atspindys. Vėliau tekstas gali būti ir beletrizuotas, sumitologintas, iškeltas į situacijas už realybės ribų, pamirštas, prisimintas, atgimęs, išpopuliarėjęs... Tik nekvėstionuojamos vertybės ir esminė problematika lemia pasakos siužeto nuolatinį gyvavimą tautos / žmonijos folklore. Savo ruožtu skirtingų laikotarpių, socialinių sanklodų atstovai pasaką gali perduoti, rekonstruoti ir transformuoti įvairiais jiems priimtinais raiškos būdais.

Nijolė Kašelionienė (LEU), pateikusi Oskaro Milašiaus pasakų naratyvinę pers-

pektyvą, pasiūlė naują O. Milašiaus lietuviškų pasakų tyrimo aspektą – skirstymą pagal pasakojimo tipus: 1) autentiškas, tiksliai atkurtas tautosakinis pasakojimas, 2) iš dalies perkurtas, suliteratūrintas tautosakinis pasakojimas, 3) iš naujo sukurtas literatūrinis pasakojimas su tautosakinio pasakojimo elementais. Mokslininkė per juos išvelgia tendencijas supinti socialinį, mitologinį, istorinį ir filosofinį pasakojimus taip, kad valstietiškas intelektas priartėtų prie aristokratiškojo, išsilavinusių žmonių intelekto, o liaudies pasakotojas – prie literato ir rašytojo, palaikant ir plėtojant autoriaus kuriamą pavyzdinės lietuvių kultūros mitą. Tokia literatūrinių pasakų naratyvinė strategija, pasak pranešėjos, neabejotinai veikė viešąją erdvę – buvo reikalinga siekiant diplomatinių tikslų (šalies tarptautinio pripažinimo) pirmosios XX a. Lietuvos nepriklausomybės metais.

Elenos Baliutytės-Riliškienės (LLTI) pranešime „Pasauliu netikiu, o Pasaka tikiu“: tarpukario modernizmas ir Eduardo Mieželaičio kūryba“ aiškintasi, kaip Henrikio Radausko poetinė deklaracija „Pasauliu netikiu, o Pasaka tikiu“ sovietinėje E. Mieželaičio poezijoje virto tikėjimu ir pasauliu, ir pasaka, kaip pakito šių medicijoje dalyvaujančių sąvokų poetinis turinys. Kristina Bartkienė (Kauno apskrities viešoji biblioteka), tyrinėjusi XX a. išeivijos rašytojų memuarus, pastebėjo, kad memuarų santykis su realybe ypač sudėtingas. Šiame diskurse fikcija pinasi su tikrove. Su memuarais susiję daugybės svarstymų laukiantys klausimai, pavydžiui: kaip vertinti atsiminimais paremtus kūrinius? Kas tai – dokumentai, tautosaka ar grožinė literatūra? Panašių minčių sukėlė Astos Vaškelienės (LLTI) pranešime „Dedikato enkomijo topika XVIII a. LDK lotyniškojoje proginėje literatūroje: mitologinio ir istorinio pasakojimo sampynos“

pateikti pastebėjimai: panegiriniai kūriniai paprastai grindžiami giminės genealogija, suteikiančia galimybę pasitelkti romanti-
zuotas istorines digresijas ir pamatine me-
džiaga tiesioginei herojaus glorifikacijai
tampančią mitinę Lietuvos praeitį.

Senosios biblinės žydų etnokultūros
ir folkloro tyrimais sudomino pranešimai,
parengti bendradarbiaujant su Valstybiniu
Vilniaus Gaono žydų muziejumi. Kamilės
Rupeikaitės (LKTI) pranešime „Prasmės
galia: „Rago balso“ įvaizdis Biblijos pasa-
kojimuose“ apžvelgta, kaip Šventojo Raš-
to autoriai, pasitelkę šofarą, būdingiausių
judėjų instrumentą, sukūrė didingą Dievo
ir Jo tautos bendravimo paveikslą, išraiš-
kingai atskleidė senosios žydų tautos pa-
saulėvokos ypatumus, išreiškė žydų etni-
nį tapatingumą. Vilma Gradinskaitė (VU
Vilniaus jidiš institutas) pristatė Pesacho
agados „Vienintelis ožiukas“ tyrimą. Ši
trumpa agada apie ožiuką yra žydų tautos
patirties ir išgyvenimų alegorija. Tai seną-
ja aramėjų kalba parašyta dainelė-pasaka,
kuri, iš pirmo žvilgsnio atrodanti visai
nesudėtinga, iš tikrųjų pilna simbolių ir
alegorijų, todėl nuo seno domino ir Tal-
mudo, ir folkloro tyrinėtojus.

Taip jau susiklostė, kad Radvilei Racė-
naitei (LLTI) tam tikra prasme pavyko su-
kelti netiesioginę diskusiją (mat ne vienu
metu ir ne tose pačiose sekcijose) sufor-
mulavus temą „Pasakojantis žmogus apie
pasakojantį pasaulį: kraštovaizdžio sakra-
lizavimas sakytinėje lietuvių tautosakoje“.
Mokslininkė mano, jog tradicinę žodinę
kultūrą galima vadinti *atminties kultūra*,
nes tradicijos išsaugojimas, perėmimas ir
perdavimas yra neatskiriama susiję su at-
minties procesais, kuriuos savaip saugo ir
aplinkos objektai. Kuo nors išsiskirian-
ti natūralaus ar kultūrinio kraštovaizdžio
vieta ne tik tampa prielaida rasti folklori-
niam naratyvui, bet ir akstinu tą naratyvą

prisiminti ir pasakoti. Galima tarti, kad ne
tik žmonės kuria pasakojimus apie juos
supantį pasaulį, bet ir aplinka generuoja
tam tikras reikšmes, kurios yra pasako-
jamos ir perpasakojamos. Taip regimasis
(natūralus ir kultūrinis) kraštovaizdis gali
virsti sakraliu folkloro kūriniauose.

Savaimingas paantrinimas šioms min-
tims būtų Alfonso Motuzo (LEU) pra-
nešimas „Legendos apie Kryžių kalną:
tikrumo beišskant“. Remdamasis lauko
tyrimų ir rašytine medžiaga, jis teigia, kad
daugelis Lietuvos žmonių Kryžių kalną
gerbia ne tik kaip religinį objektą, bet ir
kaip tautos dvasios, tautiškumo, laisvės
simbolį. Daug kartų užrašyta žmonėse pa-
plitusi versija, kad pirmieji kryžiai kalne
atsirado ant čia palaidotų 1831 ir 1863
metų sukilėlių kapų, nors istorikai tokią
kryžių atsiradimo koncepciją laiko nepa-
tikima. Jam kontraversiška būtų Vytauto
Tumėno (LII) aptarta liaudies kultūros ir
postmodernybės diskursų simbiozė, in-
terpretuojant sovietinę ideologiją Grūto
parko muziejuje, rodanti, kaip paminklai,
išmesti iš autentiško konteksto ir veikia-
mi komiškai pakitusio mastelio (nuleisti
nuo buvusių pjedestalo aukštybės), tam-
pa panašūs į buitinio realizmo tautodailės
skulptūras arba groteskines lietuvių mito-
logijos demoniško, chtoninio pasaulio bū-
tybes, „vaiduokliškai besislapstančias tarp
eglynų, krūmynų ir pelkių, išnyrančias iš
žemės tarp žiūrovų“, primenančias Užga-
vėnių karnavalo personažus. Istorinių ar-
tefaktų simuliuojamą sovietinės tikrovės
įspūdį dar labiau sustiprina įvairių persi-
rengėlių (pvz., pionierių, tarybinės armi-
jos karių) performatyvūs veiksmai. Toks
folklorizuotas, „karnavalinis“ kontekstas
paminklų teigtą komunistinę ideologiją
šiam parke paverčia farso spektakliu.

Tojana Račiūnaitė (VDA), pateikusi
pranešimą „Atrasti medyje, upėje, žemėje:

pasakojimų apie stebuklingųjų Švč. Mergelės Marijos atvaizdų kilmę 'materialioji vaizduotė'; vėlgi grąžina prie kraštovaizdžio ir atskiro objekto sakralizavimo temos. Anot jos, „kultūra, slypinti gamtoje ir netikėtai iš jos „išnyranti“, asocijuojasi su nepažinta patirtimi, radinį išlaisvinus iš jo pirminės užmarštingos aplinkos, gimsta jo egzistavimą įprasminančios istorijos poreikis“. Todėl ne atsitiktinai ir gamtoje, iš pirmo žvilgsnio jiems netinkamose (nesaugiose) vietose, atsідūrę dailės kūriniai – Švč. Mergelės Marijos atvaizdai – įgydavo stebuklingųjų statusą. Tuos atradimus dažnai lydėdavusi šviesa, per regėjimą ar sapną perduodamas įspėjimas ar žinia. Autorės nuomone, atradimų topologija artima pagoniškųjų laimės / nelaimės nešėjų – kaukų ir aitvarų – išigijimo būdams: aitvarai atrandami medžiuose, atstovauja ugnies ir oro sferai, į sodybas atkeliaudavę kaukai susiję su žeme ir vandeniu. T. Račiūnaitė kelia klausimą: kokį vaidmenį socialinėje kultūrinėje santykio su kultiniu atvaizdu aplinkoje vaidina materialiosios vaizduotės elementai – ar jie figūruoja tik kaip topo-poetikos komponentai, ar sietini su istorinėmis realijomis, kadaise faktiškai egzistavusiomis elgesio su dailės kūrinių praktikomis?

Jekaterina Lavrinec (VGTU) pranešimą „Pamestų, paliktų ir rastų daiktų istorijos: sąveikų scenarijai“ pradėjo teiginiu: Hanso Kristiano Anderseno pasakose išmestas arba pamestas daiktas tampa *naratyviniu epicentru*. „Iškritę“ iš kasdienio naudojimosi schemų, daiktai yra atviri naujoms situacijoms, jie ima produkuoti emocijų prisodrintus kontekstus ir naujus sąveikų scenarijus. Džiaugsmas ir smalsumas radus, liūdesys pametus brangų daiktą, pasididžiavimas grąžinus jį šeiminiui, šio dėkingumas sugrąžinusiam, nerimas aptikus nesuprantamą ir galbūt pavojingą

objektą – tik maža dalis galimų sąveikų ir emocijų, naratyvų, kuriuos provokuoja pamesti arba palikti daiktai.

Netikėtai įdomiai prie tos pačios teminės erdvės galėtų prisiliesti konferencijoje dailėtyrininkų išsakytos mintys. Juozapo Blažiūno (VDA) aptarta Vilniaus bažnyčių ir vienuolynų paveikslų tvarkyba nuo XVI a. antros pusės iki XVIII a. pabaigos suteikia preteksto manyti, jog įsivaizdavimas, kad kreipimasis malda į garbinamą atvaizdą tarsi į gyvą būtybę, turinčią galios perduoti Dievui žmonių maldas, sukūrė aplink paveikslus apibrėžtą dieviškumo ir stebuklų veikimo lauką. Susidarė taisyklės, kurių negalima pažeisti, tarkim, paveikslus atnaujinant dažnai būdavo pertapomi antraeiliai asmenys, tačiau visuomet siekta išsaugoti pagrindinio vaizduojamo asmens – Švč. Mergelės Marijos veidą.

Jūratės Markevičienės (VDA) pranešimas „Pasakojimų įdaiktinimo dilema paveldo diskursuose“ skirtas šiuolaikinei paveldo atskleidimui, ypatingam praeities daiktų interpretavimo procesui, kai šie daiktai fiziškai yra pakeičiami, kad atitiktų susikurtuosius pasakojimus apie paveldo vertes: estetinę, istorinę, socialinę, ekotopinę, tapatumo ir pan.; tyrėja parodė, kaip vertas dėmesio šių pasakojimų pobūdis (įvairovė, permainingumas, lyginimas su interpretatoriams nepakankamai iškalbingais praeities daiktų pavidalais) ir padariniai: originaliųjų daiktų virsmas įdaiktintomis jų interpretacijomis.

„Šarūno Saukos vizualios pasakos. Semiotinė tapybos refleksija“ – Monikos Saukaitės (VDA) pranešimas. Jos teigimu, žiūrint į šio dailininko paveikslus, negali atsikratyti jausmo, kad juose pasakojamos istorijos. Paveikslų „herojai“ dažnai užfiksuoti atliekantys neįprastus veiksmus, sustingę keistomis pozomis ar panirę į intensyvią kontempliacinę būseną; antro-

pomorfinės figūros ir smulkios kasdienės realistinės detalės jungiasi į sudėtingas scenas, kurios vargiai gali būti atpažįstamos kaip natūralaus pasaulio reprezentacijos. Žiūrovas, norintis suprasti vaizduojamas situacijas, yra provokuojamas pats jas *naratyvizuoti*. Šioje vietoje susiduriama su *vizualaus naratyvumo* problema. Kadangi naratyvas paprastai siejamas su laikishkumu (laikinė seka apibrėžia istoriją), keltinas klausimas, ar gali pasakoti istoriją statishkas, viename laiko momente sustabdytas vaizdas, neturintis žinomos žodinės istorijos savo užnugaryje. Peršasi du galimi atsakymai: (1) ne – paveikslas yra iš prigimties deskriptyvus, jis pajėgus pavaizduoti erdvinius, bet ne laikinius santykius; (2) taip – paveikslas istorija yra tai, ką autorius arba žiūrovas įsivaizduoja tapydamas arba žiūrėdamas į paveikslą ir spekuliuodamas apie įvykius, vykusius prieš arba eisiančius po vaizduojamo momento. Pranešime pateikiamas trečias atsakymas: žvelgiant iš semiotinės perspektyvos, paveikslas traktuotinas kaip uždaras baigtinis tekstas-pasakymas, presuponuojantis sakymo situaciją. Kaip tik skirtis tarp sakymo ir pasakymo suteikia raktą perskaityti vizualias istorijas, atskleisti, kokias „pasakas“ seka Š. Saukos nutapyti paveikslai.

Plačią tyrinėjimų skalę pateikė kolegės iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto. Rasos Račiūnaitės-Paužuolienės užrašyti religiniai asmeninės patirties pasakojimai įvardijami kaip asmeninės patirtys, kuriose atsispindi individualūs jausmai ir išgyvenimai, asmeninio santykio su Absoliutu suvokimas, asmens, šeimos ar net tautos kultūrinio ir religinio paveldo istorinės atminties klodai. Šiuose pasakojimuose ritualinė tikrovė ir pasaulio suvokimas perteikiamas užšifruota kalba: per sapnus ar vizijas išskylančios religiniai vaizdiniai ir simboliai atlieka tarpininko tarp individu-

alios religinės žmogaus patirties ir abso-
liutaus dvasingumo funkciją.

Audronės Raškauskienės skaitytame pranešime „Moters brandos raiška pasakose“) buvo nagrinėjamos brolių Grimmų ir lietuvių liaudies pasakos. Pasak autorės, pirminiame siužeto lygmenyje neturtinga, skriaudžiama ir darbšti mergina visus sunkumus priversta patirti dėl pamotės arba kitų neigiamų veikėjų rezgamų pinklių. Kita vertus, susidūrimą su sunkumais interpretuojant kaip susidūrimą su vidiniu „aš“, pasakos pabaigoje pasiekta laimė, dažniausiai – vedybos, galėtų būti vertinama kaip merginos asmeninio tobulėjimo, išaugusio suvokimo ir atsakomybės prisiėmimo rezultatas.

Gražina Kazlauskienė, tirianti šiuolaikinę vaikų tautosaką, pastebi, jog vaikai, mokydamiesi pasakoti anekdotus, kurį laiką niveliuoja anekdotų ir pasakų stiliaus skirtumus. Tai rodo stebuklinių pasakų inicialinių formulių skoliniai, perėjimas nuo anekdotams būdingo tiesioginio kalbėjimo, vartojant esamąjį laiką, į netiesioginį kalbėjimą būtuojų kartiniu laiku, iš pasakų perimta kompozicinė priemonė – klausimų ir atsakymų pakartojimai. Anekdotuose susiduriama ir su konkrečių liaudies pasakų parodijavimu. Peršasi išvada, kad naratyvinis pasakos modelis yra pirminis, nenorintis iš savo įtakos paleisti vaikų, bandančių suvokti ir vartoti kitus tautosakos žanrus.

Analogiški šiuolaikinės tautosakos tyrimo rezultatai pateikiami Laimos Anglickienės ir Kristinos Grigonytės pranešime „Šiandieninių realijų atspindžiai pasakų parodijose ir perdirbiniuose“. Pranešėjos aptarė, kokios pasakos dažniausiai perkuriamos, kaip kuriamos parodijos pasinaudojant populiarios pasakos „Raudonkepuraite“ perdirbinių įvairove. Pasak tyrėjų, dažniausia pasakų parodijų ir perdirbinių

sklaidos vieta – internetas. Čia perkurtos pasakos tampa tarsi rašytiniu folkloru, kar-tais derinamu su vaizdine medžiaga. Beje, parodijose iš dalies išlieka tradicinių pasa-kų didaktinė funkcija.

Šiuolaikiškumo matmenis pasitelkė ir Arvydas Liepuonius (VDA). Tyrime „Me-dialusis eskapizmas: naujos pasakos meta-morfozė“ jis stebėjo, kaip tradicinė pasaka tampa nauja pabėgimo į kitą realybę gali-mybe per didėjančią medialiąją vartotojų priklausomybę ir atsirandančias naujas pa-sakos komunikavimo formas. Pasakos ma-giška struktūra padeda atlikti jai psichote-rapinę misiją, tačiau medialiojoje aplinkoje didėjant „mąstymo vizualumui“ mažėja vaizduotės aktyvinimo galimybės. Inten-syvėjant naudojimusi medijomis, autoriaus teigimu, „procesas gali įgyti patologinio velnio rato bruožų, kai laikina pagalba ten-kinant trumpalaikius poreikius ilgainiui virsta negatyvia būsena“.

Dainiaus Vaitiekūno (LEU) praneši-mas („Pasakojimas apie bebaimį herojų lietuviškose reklamose“) pateikė herojaus įvaizdį naujausiose lietuviškose reklamose, išryškino sąsajas su pasakojimų apie bebai-mį herojų tradicija Lietuvoje. Lietuviškose medijose siūloma drąsios Lietuvos įvaiz-džio strategija, bailumas kaip antivertė po-litinėse, sporto reklamose ir pan. atitinka Algirdo Juliaus Greimo tyrinėjimų išvadas: bebaimio herojaus figūra interpretuotina nevienareikšmiškai. Tokio herojaus figūra reklamose glaudžiai siejasi su įvairiais so-cialiniais ir kultūriniais aspektais.

Sauliaus Norvaišo (MRU) praneši-me „Žaidimas ir pasaka žaidybinime – ar galima sintezė?“ į žaidybinimą – žaidi-mo elementų suteikimą kasdienės darbi-nės, sveikatinimo, mokymosi ir kitokios veiklos segmentams – pažvelgta lyginant klasikinio žaidimo (futbolo, šachmatų, kortų) formą su kai kurių pasakų, pasakė-

čių bei pjesių siužetais ir parodoma, kaip socialiniais sprendimais paremto naraty-vo, būdingo šiems žanrams, integravimas žaidybinime (mokslinės veiklos atveju) praplečia klasikinio žaidimo ribas ir skati-na aktyvių struktūrų formavimąsi.

Atitinkamai perkopus dabarties pasa-kiškų teorijų aktualinimo slenksčius, būta mėginimų pažvelgti net į ateitį. Tokiems bandymams priskirtinas Dalės Dzemydie-nės (MRU) klausimas: robotų technologijos – fantastika ar realybė? Ar įmanoma bus rasti bendravimo su šiomis sistemomis būdų per kalbos sampratos ir įvadydymo ga-limybes? Dar labiau stulbinamos Karolio Tamošiūno (VU Teorinės fizikos ir astro-nomijos institutas) analizuojamos šiuolai-kinės pasakos apie materiją ir laiką; jose „įsprausta į loginę-kalbinę struktūrą fizi-ka gali pasakoti apie tokią gamtą, kuri jau nepasiduoda žmogiškam suvokimui, kurią įmanoma „pamatyti“ nebent naudojantis prieš tai sukurtomis ‘pasakomis’“.

Nors daugumas užsienio svečių buvo literatūrologai ir filosofai, tačiau keletas pranešimų taip pat turėjo sąsają su folk-loristika. Antai Julija Džiugastrianskaja iš Ukrainos (Kijevo Boriso Grinčenkos uni-versitetas) kalbėjo apie kultūrinės sąveikas ir meninių įvaizdžių transformacijas per ukrainiečių liaudies pasakų vertimų į kitas kalbas patirtį, kuri leidžia ne tik pažinti kitas tautas, bet ir pristatyti savąją. Igo-ris Jankovas iš Rusijos (Uralo federalinis universitetas) pristatė istorinius pasakoji-mus kaip kalendorinių ritualų sudėtinės dalis (*Historical Stories as Part of Calendar Rituals*), atveriančias galimybes analizuoti ryši su praeitimi ne vien per linijinę na-ratyvo struktūrą: kalendoriuje einama per metų laikus nuo vieno atminties ženkl-o prie kito, nuo ritualo prie ritualo, perduo-dant istorinę patirtį ir išsaugant papročius. Aktualinant „vertikalų“ ryši tarp atlikėjų,

pasakojimų ir praeities, atsiskleidžia galimybės perprasti ir suderinti įvairių laikotarpių mitologijos paveldus. Ukrainietė Olga Mchitarian (Nikolajevo V. A. Suchomlinskio nacionalinis universitetas) pasidalijo pedagogikos patirtimi – kaip pasakų skaitymo, perteikimo ir kūrimo metodika veikia menkesnių gabumų mokslievių individualybės formavimą ir kūrybinę saviraišką. Mirjana Mirchevska (Šventųjų Kirilo ir Metodijaus universitetas) referavo Balkanų etnoso tyrimų vertinimus Makedonijos mokslininkų akimis. Irina Modebadze (Šota Rustavelio gruzinų literatūros institutas) pristatė savo tyrimo išvadas: „atpažinimo“ efektas kultūrų sankirtose pasiekiamas mitologinėmis paralelėmis, kultūrinių archetipų analogijomis, kodinių žodžių perskaitymu ir panašiai. Istvánas Povedákas (Bálinto Sándoro religijos studijų institutas) pasidalijo naujienomis apie šiuolaikinėje Vengrijoje besikuriančius mitus (vengrų vaidmens istorijoje, tautinių simbolių ir kt.), sukėlusius neįtikėtinai gyvas diskusijas visuomenėje ir mokslo sferose.

Grażina Kadžytė

KONFERENCIJA, SKIRTA ESTIJOS TAUTOSAKOS ARCHYVO JUBILIEJUI

Estijos tautosakos archyvas (*Eesti Rahvaluule Arhiiv*) įkurtas 1927 metais. Iš pradžių tai buvo Nacionalinio muziejaus filialas, sovietmečiu pertvarkytas į Valstybiniam literatūros muziejui pavaldų Tautosakos skyrių, o atkūrus nepriklausomybę sugrąžinęs pirminį pavadinimą ir pagrindinio tautosakos archyvo Estijoje statusą. Šiandien svarbiausi Archyvo darbai susieti su tradicinių liaudies dainų ir pasakojamosios tautosakos (taip pat ir miesto sakmių),

Sibire gyvenančių estų tradicinės kultūros, kitų finougrų kulties bendruomenių folkloro ir populiariosios religijos tyrimais. Daug dėmesio skiriama ir duomenų skaitmeninimui, rengiama Sibiro estų folkloro antologija, liaudies dainų šaltinių serijinės publikacijos *Monumenta Estoniae Antiquae*, leidžiami mokslo žurnalai *Pro Folkloristica*, *Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae*, taip pat garso įrašai iš kitų šalies archyvų.

Taigi šįmet jau 85-eri metai, kai buvo įsteigtas Estijos tautosakos archyvas. Ši sukaktis šiandieninius jo darbuotojus paskatino savo veiklą įvertinti iš socialinių pozicijų, todėl ir šia proga surengta tarptautinė mokslinė konferencija pavadinta „Archyvai ir bendruomenės“ (est. *Arhiivid ja kogukonnad*; angl. *Archives and Communities*). Prelegentai buvo kviečiami apie folklorą saugojantį archyvą kalbėti ne kaip apie formalią savo funkcijas atliekančią įstaigą, bet kaip apie erdvę, kurioje susipina tą folklorą kuriančių, perduodančių, renkančių, saugančių, tiriančių, publikuojančių, priimančių bei vertinančių žmonių žinojimas.

Konferencija vyko šių metų rugsėjo 24–25 dienomis. Pirmąją dieną pranešimai buvo skaitomi estiškai, o antrąją – tarptautine anglų kalba. Tądien įžvalgomis pasidalijo ir savo tyrimus pristatė folklorą tiriantys mokslininkai iš Estijos, Rusijos, Suomijos, Latvijos ir Lietuvos. Toks simboliškas renginio padalijimas į dvi dalis taip pat rodo sumanymą kalbėti apie archyvus kaip apie bendruomenes, primenant, kad juose dirbantys žmonės yra vietinės ir tarptautinės archyvarų bendruomenės nariai.

Kartais atrodo, jog archyvas yra uždaras kruopščiai ir tyliai dirbančių žmonių aviliukas, o minėtas *žinojimas* svarbus tik grupei inteligentų. Tačiau jei pažvelgsime į tokių valstybių, kaip Estija ar Lietu-

va, tapsmo pradžią, tiesiogiai susijusią su XIX a. Europą užliejusia tautų atbudimo dvasia, pastebėsime, kad kaip tik šis *žinojimas* ir virto psichologine atrama, įkvėpimo šaltiniu ir priemone patirti tolydų savo tautos tęstinumą. Nuo to laiko etninės kaimo kultūros sukurti saviraiškos ir mąstymo modeliai ir dabar yra neatsiejama daugelio etniškai apie save mąstančių šių valstybių piliečių savimonės dalis. Netgi tuo atveju, jei ji patiriama ne tiesiogiai iš kaimo, bet per knygas, renginius ar internetą, ir net jei apie ją susimąstoma tik labai retomis progomis. Iš pradžių tautosakos, kaip tautos istorijai ir mentalitetui svarbaus šaltinio, rinkimas ir kaupimas archyvuose buvo savotiškas jos statuso, reikšmės ir poreikio pripažinimas. Šiandien tą statusą atspindi pačių mokslininkų ir plačiosios visuomenės požiūris į archyvuose saugomą informaciją. Archyvas virto tam tikra laiko zona, kur galima stabtelėti praeityje ir iš jos pažvelgti į dabartį ir į save. Jis taip pat išlieka ir ta vieta, į kurią suteka mokslininkų pripažinimą pelnusi šių laikų žmogaus folklorinį elgesį atspindinti medžiaga. Tai gi ši zona suteikia galimybę stabtelėti ir ne mažiau už praeitį įdomioje ir intriguojančioje dabartyje. Tiesioginis ar netiesioginis šio *stabtelėjimo* tikslas tokioje laiką akumuliuojančioje erdvėje visuomet yra vedamas noro geriau pažinti žmonių bendruomenę, kuri nuolat kuria įvairių rūšių ir žanrų tekstus sukaupdam pažinimui ir santykiui su pasauliu išreikšti. Pavyzdžiui, 2012-ieji metai labai ryškiai atskleidė egzistencinį žmonių poreikį mąstyti ir kalbėti apie savosios planetos žlugimą. Estijoje „pasaulio pabaigos“ klausimas pasirinktas pagrindine „Tyrėjų nakties“ (ji turėjo vykti netrukus po konferencijos) tema. Konferencijos „Archyvai ir bendruomenės“ rengėjai tartum šmaikštaudami priminė, jog istorijos, pastaraisiais metais tikslin-

gai kuriamos pseudomokslininkų, įvairaus plauko pranašautojų, žiniasklaidos ir visų kitų „žinovų“, yra informacija, kurią folkloristai gali analizuoti kartu su astronomais, fizikais, senovės laikų tyrinėtojai. Pastarieji, beje, neretai būna kritiškai nusiteikę medžiagos, kuriai įvardyti puikiai tiktų *folkloro* pavadinimas, atžvilgiu. Tai yra to, kas nepatikima, kas priklauso fantazijos, o ne realių faktų sričiai. Tai, ką rimtas mokslas turėtų paneigti. Tuo tarpu folkloristas į tokią medžiagą žvelgia ne kaip į liaudies pramaną, bet kaip į fenomeną, atskleidžiantį žmonių baimes, tikėjimus, požiūrį į mirtį ir anapusinį pasaulį. Tai labai įdomūs duomenys apie „iracionalųjį“ civilizacijos pradą, pagal kurį šitoks mąstymas turi būti vertinamas kaip natūrali žmogiška savybė, nenumaldomas visų žmonių noras savaip aiškinti pasaulį.

Įžanginiame konferencijos pranešime Estijos tautosakos archyvo direktorius Risto Järvas pažymėjo, jog kiekvienam folkloro archyve dirbančiam specialistui pažįstamas susirūpinimas dėl populiarios žmonių opinijos apie folklorą, neretai apsiribojančios tik dalimi tiesos apie jį. Labiausiai prigijusios viešos semantinės reikšmės, siejančios folklorą su „netiesa“, fikcija; beletristika taip pat formuoja tam tikrą nuomonę apie tokią medžiagą kaupiančius ir tyrinėjančius mokslininkus. Dėl to natūraliai kyla dilema, kaip pastarieji turėtų atsiliepti į paplitusią nuomonę. Pasak R. Järvo, visų pirma reikia išlaikyti savo kompetencijas, plėsti užmojus, užtikrinti archyvų atvirumą. Jam pritarė ir kolegė Mari Sarv, stengdamasi atsakyti į tokius klausimus: ar valstybei reikalingos sukauptos folkloro kolekcijos? Kaip ją vertina dabartinė Estijos visuomenė? Ar tai, kad tos kolekcijos yra, daro žmones laimingesnius? Ar sukuria saugumo jausmą žinojimas, jog kažkur išsaugomas svarbus tautos kultūros pavel-

das? Ar folkloras turi kokią nors praktinę naudą kasdieniame gyvenime? Panašias mintis kėlė ir Svetlana Karm, pastaruoju dešimtmečiu Estijos nacionaliniame muziejuje sukaupę finougriškąjį palikimą apmąstydama iš socialinių pozicijų. Ji domėjosi, kas yra pagrindinis šių kolekcijų vartotojas šiandien: tyrinėtojas, tos kultūros atstovas ar palikuonys asmenų, kurių pasakojimai atsidūrė archyve.

Muzikologė Svetlana Kosyreva iš Valskybinės Petrozavodsko konservatorijos savo pranešime pristatė turtingą ir šiuo metu numatomą skelbti vėpų (finougrų tautelės, gyvenančios Karelijoje) dainuojamosios tradicijos ir raudų kolekciją. Ji nė neabejoja, kad ši medžiaga yra vertinga pati savaime. Visų pirma todėl, kad joje yra pavyzdžių, kurių iki mūsų dienų neišliko. Pasak pranešėjos, tokia kolekcija kiekvienam archyvui keltų pasididžiavimą.

Nors rusų mokslininkės argumentas atrodo labai aiškus ir tinkamas, vis dėlto kartais klausimai vilioja labiau nei atsakymai. Todėl vertėtų papildyti klausimų plejadą, pridėdant savąjį, grąžinantį į tautiniais pagrindais besiformavusios folkloristikos ištakas. Ar tie mokslininkai ir visuomenės veikėjai, kurie švento įsitikinimo vedami XIX a. pabaigoje pradėjo aistringai rinkti tautosaką, kaip tautos dvasios ir sakininės istorijos šaltinį, įsivaizdavo, jog šiandieniniams archyvams reikės svarstyti, kam gali būti reikalingas folkloras? Juk dėl jų užsidegimo šitiek amžių istorijos paraštėse buvusi žmonijos kultūros dalis pagaliau ištraukta į viešumą ir pritaikyta kaip žaliava naujų tautų tapatybei kurti. Dėl tautosakos reikšmės labai ilgą laiką nekilo jokių abejonių. Liuteronų pastorius dr. Jakobas Hurtas (1838–1907), nuo kurio prasidėjo masinis etninio estų folkloro rinkimas, buvo užsimojęs surinkti visų Estijos regionų tautosaką ir pateikti alternatyvų

istorijos, kurią iki šiol rašė ne estai, bet jų kraštą valdę aukštesniam visuomenės sluoksniui priklausę baltvokiečiai, o vėliau rusai, šaltinį. Subūręs didelę įvairaus amžiaus bei profesijų savanorių ir bendraminčių komandą, jis sukaupė net 122 000 puslapių rankraščių kolekciją. Iš pradžių ji atsidūrė Sankt Peterburge, bet dėl nestabilios padėties Rusijoje po 1905 metų sukilimo (netrukus po J. Hurto mirties) ją perėmė Suomijos literatūros draugija. Kolekcijos susigrąžinimas buvo svarbus valstybinis žingsnis, ir Estijos akademiniuose bei politiniuose visuomenės sluoksniuose apie jį buvo pradėta kalbėti iškart po nepriklausomybės paskelbimo.

Isteigus archyvą, prasidėjo kitas surinkto estų folkloro gyvavimo laikotarpis. Nuo šiol jis turėjo dalytis mokslininkų dėmesiu su tautinių mažumų folkloru. Taigi etnocentrines tautosakos rinkimo idėjas keitė geografiniai ir istoriniai interesai, o dabartinais laikais jie artėja prie humanitarinių idėjų plėčią prasme, kai globalūs *pasaulio pabaigos* naratyvai atsiduria tose pačiose lentynose, kur sudėti išimtinai estiškos tautosakos pavyzdžiai. Folkloristika plečia savo akiratį ir požiūrį į tiriamas bendruomenes. Archyvai tai informatyviai atspindi, o asmuo, vartantis tam tikru laikotarpiu surinktą medžiagą, gali patirti įvairaus intensyvumo ir artumos ryšius su bendruomenėmis, kurios slypi už šių tekstų.

Profesorius Ūlo Valkas iš Tartu universiteto Estų ir lyginamosios folkloristikos katedros pranešime apie tarptekstinius tyrimus folkloro archyvuose priminė, kad dialogas niekada nevyksta tarp tekstų. Tik žmonės gali dalyvauti ir kurti tą dialogą ir diskusiją, kur tekstai pasitelkiami kaip priemonė idėjoms atskleisti. Pavyzdžiui, tiriant liaudies religiją, sakmės gali būti taikomos kaip argumentai ir kontrargumentai platesnėms diskusijoms apie religi-

ją apskritai, o tikėjimai – kaip verbalinės nuostatos apie tam tikras ideologijas ir doktrinas, kurios vėlgi dažnai viena kitai prieštarauja.

Marju Kõivupuu iš Talino universiteto pristatė pietinėje Estijos dalyje esančios Harglos parapijos religinį folklorą iš lyginamosios perspektyvos, atsižvelgdama į savo tyrimus, atliktus šimt ir mokslinio kelio pradžioje, 1980–1990 metais, taip pat į gausius vyresnės kartos kolegų rinkinius iš ankstesnių ekspedicijų. Patyrusi, kaip vienas mokslininkas, po daugelio metų antrąsyk lankydamasis tose pačiose vietose, fiksuoja jau kitokio pobūdžio ir kontekstualumo dalykus, ji atkreipė dėmesį, koks svarbus yra pakartotinis apsilankymas ten, iš kur folkloras rūpima tema jau yra atsidūręs archyvuose. Pranešime M. Kõivupuu pateikė pavyzdžių, kaip galima taisyti *argumentų* ir *kontrargumentų* principus liaudies religijos tyrimuose iš geografinės, socialinės ir istorinės perspektyvos, papildomai atsižvelgiant į medžiagą surinkusio mokslininko kompetencijas ir interesus. Astrida Tuisk pritarė kolegei, pabrėždama, kaip svarbu žinoti duomenų patekimo į archyvą kontekstą. Lygindama mokiniams pateiktus klausimynus apie folklorą pačioje Estijos tautosakos archyvo įsikūrimo pradžioje, taip pat 1992 ir 2007 metais, ji pastebėjo keletą esminių skirtumų, kurie lėmė skirtingus tokio tyrimo rezultatus. Reikšmingą vaidmenį suvaidino patyrimas, galimybės, įsivaizdavimas, kas yra folkloras, tiriančių ir tiriamų asmenų mentalitetas, požiūrio ribotumas. Dviejų pastarųjų tyrimų duomenys ryškiai atskleidžia pokyčius pačioje folkloristikoje. Klausimynuose vyraujančią intereso poziciją užėmė šiuolaikinis folkloras, o tarpukariu užpildytose pirmosiose anketose koncentruotasi į tėvų ir senelių tautosaką. Paskutinis klausimynas rodo, kad jį rengę specialistai daugiau

dėmesio skyrė skaitantiems ir tradicinį folklorą savo gyvenime taikantiems individams ir bendruomenėms.

Keletas konferencijoje kalbėjusių pranešėjų atkreipė dėmesį į archyvuose atsiduriančios medžiagos kilmę, vertinant konkrečių ją rinkusių asmenų veiksmus, metodologines strategijas ir net jų asmenines savybes. Helsinkio universiteto mokslininkė Kati Mikkola apibūdino XIX–XX a. sandūroje kraštotyros baruose triūsčius savamokslius tautosakos rinkėjus ir jų medžiagos savitumą ar net novatoriškumą, palyginti su tuo metu profesionalų rinkta tautosaka. Nors kartais savamokslių surinkta medžiaga ir kelia abejonių, tačiau archyve ji virto svarbiu dokumentu, atspindinčiu tam tikro laikotarpio idealus ir gyvenimo modelius.

Anu Korb pateikė sovietmečiu Sibire dirbusios Estijos tautosakos archyvų korespondentės Rosalie Ottesson pavyzdį. Išėjusi į pensiją, ji pradėjo domėtis tautosakos rinkimu. Išlikę R. Ottesson rašyti laišškai atskleidžia išsamų šios moters paveikslą, o tyrinėtojams padeda geriau suvokti, kokią įtaką gali daryti rinkėjo asmenybė jo surinktų duomenų pobūdžiui. R. Ottesson stengėsi atsižvelgti į visas specialistų rekomendacijas. Nors jos sukaupta medžiaga išties labai vertinga, tačiau tiek pat vertinga ir įdomi archyvams tapo ir Rosalie asmenybė. A. Korb papasakojo ir apie savo ekspedicijas į tuos kaimus, kuriuose darė įrašus ir rašė savo dienoraščius R. Ottesson.

Įdomus buvo Ritos Treijos iš Latvijos universiteto pranešimas apie dviejų draugų ir kolegų, Estijos tautosakos archyvo vadovo Oskaro Looritso ir latvių folkloristės Annos Bērzkalnės, susirašinėjimą XX a. pirmojoje pusėje. Korespondencija atspindi plačią akademinę to meto panoramą, rūpesčius, su kuriais buvo susiduriama folkloristinio darbo kasdienybėje,

ir siekius tą darbą atlikti kuo profesionaliau.

Man pačiai teko garbė Estijos kolegoms papasakoti apie jų archyve saugomos lietuvių tautosakos iš Gervėčių krašto atsiradimą, siekiant pagerbti pačių estų dar neįvertinto garsaus kalbininko Pauliaus Aristės nuopelnus tarptautinei folkloristikai. Šio mokslininko lingvistinė kompetencija iš kitos tarpukariu rinktos folklorinės medžiagos Gervėčių krašto tautosaką išskiria unikaliu kontekstu – sudėlioti dialektiniai kirčiai leidžia skaityti ją pateiktųjų tarme.

Taigi archyvarui jo žinojimas leidžia matyti dar didesnę spektrą skirtingų istorinių ir žmogiškų aplinkybių, lėmusių duomenų atsiradimo archyve istoriją ar netgi kai kurių asmenybių jausmus ir nuostatas tos medžiagos atžvilgiu. Pasak Liisi Laineste, archyvaras taip pat turi suvokti tos medžiagos etinį jautrumą ir tinkamai įvertinti kai kurių jos pavyzdžių skelbimo galimybes. Komentuodama 2007 metų įvykį, kai Estijos literatūros muziejus buvo apkaltintas, kad esą jis domisi, renka ir platina visuomenei kenksmingus ir pavojingus etninius juokus, savo pranešimu iš esmės ji parodė, kad tikrai verta periodiškai užduoti sau klausimus, kokiems žmonėms yra svarbi folkloro archyvuose saugoma informacija, ko jie tikisi. Reikia stebėti visuomenės nuotaikas ir vertybinius prioritetus ir suvokti, kada skelbiama medžiaga arba populiarioji archyvų veikla galėtų rasti atgarsį žmonių širdyse arba – atvirkščiai – kada ji gali būti pavojinga. Atsargumas, žinoma, aktualesnis anekdotams, juokams, tačiau ne mažiau rizikinga dabar skelbti ir perdėm asmeninę informaciją, kurią šiandien folkloristui patiki pasakotojai, pasiryžę atskleisti savo gyvenimo istoriją.

Šiame skaitmeniniame, interneto tinklais visas veiklas apraizgiusiame amžiuje L. Laineste iškeltos elektroninio archyvo

problemos dėl kai kurios medžiagos viešumo apribojimo atrodo dar aktualesnės. Elektroninio archyvo idėją savo pranešime gynęs Estijos istorijos archyvų specialistas Indrekas Kuubenas kalbėjo apie informacinių technologijų pritaikymą tikslinių vartotojų bendruomenei kurti. Pasak jo, viena svarbiausių archyvo užduočių yra duomenų naudojimo užtikrinimas. Jau dabar negalima santykio tarp archyvo ir juo besinaudojančios bendruomenės vertinti atskirai nuo interneto. Tik vėl kyla klausimas: ar elektroninio archyvo vartotojas skiriasi nuo paprasto archyvo lankytojo? Ar jis gali keisti požiūrį į folklorą? Gal tokio vartotojo atsiradimas tik išryškins visuomenėje egzistuojančius stereotipus apie folklorą kaip iracionalų ir išgalvotą dalyką? O gal atvirkščiai – jis aktualins etiškai jautrių duomenų poreikį, astrins su tuo susijusias problemas? Galbūt tokiu vartotoju taps tie patys siauros mokslinės šeimoms nariai, kuriems ši medžiaga reikalinga ir svarbi pati savaime?

Paliekant šiuos klausimus atvirus, pažymėtina, jog visi pranešėjai kalbėjo, kad archyvo veiklos neįmanoma įsivaizduoti be bendruomenės. Tai jos dėka archyvai yra kuriami ir dėl jos interesų išlaiko savo aktualumą. Džiugu, kad kaimynai estai tokią temą priminė. Archyvų misija – rūpintis medžiagos saugojimu, jos gausėjimu, užtikrinti jos prieinamumą, ją pristatyti, studijuoti ir publikuoti – nėra nukreipta į niekur, į kokį nors abstraktų adresatą. Tas, kas nors kartą yra lankęsis archyve, supranta, jog, kiekvienąsyk pakėlus seną bylą, joje esanti medžiaga atgyja, pasak R. Järvo, kartu su knygos puslapiuose kolekcininko užmigdytais drugeliais. Ji tampa svarbi ir šiandien, nors iš tikrųjų priklauso praeities bendruomenių pasauliui.

Lina Sokolovaitė

KONFERENCIJA

„FOLKLORAS IR RAŠTO KULTŪRA:

PARALELĖS, SAMPYNOS, PRIEŠTAROS“

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute 2012 m. spalio 18 d. vykusio konferencija šįsyk turėjo pora svarbių savitumų: pirmiausia tai buvo jau dvidešimtoji LLTI organizuojama folkloro konferencija. Per dvidešimt metų susidarė labai įspūdingas kasmetinės konferencijos dalyvių gvildentų temų pluoštas: folkloro regioniškas; žanrų problemos; pateikėjo ir užrašytojo statusai folklorinėje kultūroje; kūrinių analizės metmenys; folkloro kaitos aspektai ir daugelis kitų. XX folkloro konferencijos teminis leitmotyvas (tai antrasis iš minėtų dviejų jos savitumų) – folkloro ir rašto kultūrų santykiai. Renginio dalyviai buvo kviečiami gilintis į pačius įvairiausių ne vieną šimtmetį skaičiuojančių žodinės ir rašytinės tradicijų paralelių, sampynų ir prieštarų ypatumus bei įdomybes: rašto kultūros įtaka neraštingai folkloro kūrėjų bendruomenei; folkloro fiksavimo paradoksai; literatūra folklore, folkloras literatūroje; asmeniniai folkloro užrašai (dainų sąsiuviniai, dienoraščiai...) ir kt.

Konferenciją pradėjęs archeologas Gediminas Vaitkevičius (Lietuvos istorijos institutas) savo pranešimą „Ar istorinis folkloras gali būti raktas šaltinių kritinei analizei“ pristatė ne tik kaip šiandienos istorikams itin reikšmingų folklorinės kūrybos ir istorinių realiųjų santykių analizės problemas, bet ir kaip kvietimą folkloristams aktyviau įsitraukti į istorinius tyrimus. Pasak prelegento, labai aktualus klausimas (ypač tiriant svarbių istorinių lokusų ar objektų kilmės ir reikšmės problemas), kokiais būdais folklorinės istorijos interpretacijos, tam tikri siužetai ne tik gyvuoja žodinėje tradicijoje, bet palengva įsitvirtina ir istorikų kuriamose koncepcijose,

tapdamos „visiems žinomais faktais“. Pranešime G. Vaitkevičius detaliau aptarė Vilniaus bastėjos tapatinimo su Kreivąja pilimi, vadinamosios Popynės, ankstinimo, Žvejų gyvenvietės lokalizavimo atvejus.

Austė Nakienė (LLTI) pranešime „Miesto folkloro sąjūdis. Išeivių iš kaimo tapatybės paieškos“ į XX a. septintajame dešimtyje prasidėjusį folklorinį ir kraštotyrinį judėjimą pažvelgė iš jo dalyvių pozicijų. Aktualiausi pranešimo leitmotyvai turbūt galėtų būti šis klausimas: „Kodėl miestiečiai susidomėjo kaimo gyvenimu, studentai važiavo į tautosakos rinkimo ekspedicijas, valandų valandas bendravo su lėtai kalbančiais, daug ko nebeprisimenančiais senukais arba rinkosi universiteto kavinėje ir pagal kaimišką muziką šoko seniai nemadingus šokius, kurių nešoko jų tėvai? Ko jie, būdami visai jauni, elgėsi lyg kokie pagyvenę žmonės?“ Anot pranešėjos, šis folkloro judėjimas buvo daug platesnio etnokultūrinio sąjūdžio dalis. Netikėtai ir įdomiai nuskambėjo A. Nakienės mintis apie galimas paraleles tarp lietuviškojo etnokultūrinio judėjimo metu Vilniuje aktyviai vykusių bendruomeninių pasibuvimų su tradiciniais šokiais, dainomis ir panašios folklorinės laisvalaikio veiklos kituose kraštuose, pavyzdžiui, anuometinio Niujorko priemiesčiuose.

Du pranešimai buvo skirti tradicinio gyvenimo sanklodos asmenybių rašytiniam palikimui. Bronė Stundžienė (LLTI) pranešime „Dienoraštis ir laiškas kaip rašymas ne sau“ pasakojo apie labai ryškų ir reto įdomumo rašytinės ir sakytinės tradicijų sampynos pavyzdį – žemaičio Jono Brežinskio (1878–1963) savitos dienoraščio (autorius vadinamo *dienynu*) formos rankraščius ir jo rašytus laiškus. Pranešėja atskleidė, kaip šiuose užrašuose atsispindi autoriaus gyvenamoji aplinka, sudėtingas pokario laikas, bendruomeniniai žmonių

ryšiai, išpūdingai aprašytos etnografinės ir folklorinės realijos. Kalbininkės Giedrės Čepaitienės (Šiaulių universitetas) pranešimo „Simano Kudirkos atsiminimai: kas ir kaip atsimenama“ pagrindu tapo visai neseniai išleista S. Kudirkos atsiminimų knyga *Mano odisėja*. Pranešėja (atsiminimų autoriaus dukra ir leidinio sudarytoja) išsamiai aptarė atsiminimų rašymo procesą, nagrinėjo svarbiausias temas: XX a. pirmosios pusės zanavykų kaimo gyvenimo bruožai, žmonių likimai karo audrų metu ir kt. Kadangi pastaraisiais metais tokio pobūdžio memuarinių leidinių sparčiai daugėja, G. Čepaitienės manymu, jau pats metas imtis rimtesnių jų tyrimų.

„Folklorinės tradicijos gyvybingumas ir pateikėjas: nuo *homo audiens* prie *homo videns*“ – taip pavadintame pranešime Aelita Kensminienė (LLTI), pasitelkdama naujausių folkloro ekspedicijų medžiagą, analizavo iki šiol lietuvių folkloristikoje menkai tyrinėtą klausimą, kaip folkloro kūryboje, o ypač sklaidoje dera du – girdimasis ir regimasis – pasaulio suvokimai ir kaip jie gali būti atpažinti per pateikėjų pasakojimo manierą. Savo įžvalgas pranešėja grindė ir iliustravo sugretindama dviejų konkrečių pateikėjų atvejus. Pasak jos, „panašu, kad pasakojimo būdas atspindi, koks pasaulio suvokimas – girdimasis ar regimasis – yra būdingas pasakotojui. Būtent girdimąjį pasaulio suvokimą turintis žmogus, *homo audiens*, geriau atsimena ir perduoda tradicinius folkloro žanrus. Regimąjį suvokimą turintis žmogus, *homo videns*, tradicinį folklorą atsimena tik fragmentiškai arba beveik neatsimena“.

Povilas Kriksčiūnas (LLTI) pranešime „Rašytinio folkloro dialektika: teksto vizualizacija ir vaizdo tekstualizacija“ aptarė paralingvistinių ir vaizduojamųjų elementų skverbimąsi į internete cirkuliuojančius rašytinius tekstus, išryškino kai ku-

rių vaizdinio folkloro fenomenų žanrinius bruožus, kūrimo būdus ir pabrėžė ryšį su čia pat virtualioje erdvėje gimstančiais vaizdų komentarais. Laimos Anglickienės (Vytauto Didžiojo universitetas) tyrimo objektas – mokyklinis proginis folkloras. Kalbėta apie mokyklines šventes lydinčią moksleivių ir pedagogų kūrybą: dainas, eiles, sveikinimus, linkėjimus, mokyklų himnus ir pan. Moksleivių kūrybai, o konkrečiau – atminimų užrašams ir dedikacijoms ant nuotraukų buvo skirtas ir Živilės Dapšauskaitės (Vytauto Didžiojo universitetas) pranešimas. Ji aptarė atminimus rašančių ir juos skaitančių moksleivių komunikavimo būdus.

Trys pranešimai buvo skirti žodinės tradicijos ir literatūros santykiams. Giedrė Bufienė (LLTI) gilinosi į patarlių vartojimo įvairovę pasaulio tautų literatūrose. Pranešime „Patarlės literatūroje: tarptautinių tyrimų metodai, raida, perspektyvos“ buvo išsamiai pristatyti esminiai patarlių patekimo į įvairių epochų literatūros kūrinius būdai, aptarti įvairių laikotarpių kūriniai, kuriuose patarlės pasitelktos gausiausiai ir išmaniausiai. Eugenijus Žmuida (LLTI) pranešime „Pasaka *Eglė žalčių karalienė* literatūroje: įdomiausi modeliai“ apžvelgė XIX–XXI a. sukurtus literatūrinius pasakos variantus. Kadangi ši pasaka buvo ir tebėra populiariausia tarp lietuvių autorių, pranešėjas jiems ir skyrė daugiausia laiko, pateikdamas išsamią pastarųjų poros šimtmečių laikotarpiu parašytų kūrinių, kuriuose vienaip ar kitaip remiamasi Eglės pasaka, panoramą. Tuo tarpu Aušros Kavaliauskienės (Mažosios Lietuvos istorijos muziejus) pranešimas „Lietuvininkų tradicinės aprangos ir nešiosenos atspindžiai Ievos Simonaitytės kūryboje“ buvo skirtas tik vienos rašytojos kūrybai, į kurią pranešėja pažvelgė kaip į XX a. pradžios lietuvininkų tradicinės gyvensenos metraštį.

„Pučiamųjų instrumentų orkestrai žemaitiškose laidotuvėse“ – taip savo pranešimą pavadino Rūta Žarskienė (LLTI). Pučiamųjų instrumentų populiarumą varkų Lietuvoje pranešėja susiejo su kuni-gaikščių Oginskių Rietavo ir Plungės dvarų mokyklų ir orkestrų aktyvia veikla. Pasak jos, iš pirmo žvilgsnio su rašytine kultūra glaudžiai susijęs muzikavimas ilgainiui tapo tikra liaudies tradicija, ypač gerai įsitvirtinusi žemaitiškojoje kalnų giedojimo praktikoje.

Konferencija baigėsi Vitos Ivanauskaitės-Šeibutienės pranešimu „Išsipildys, nes parašyta ir išaiškinta? (oneirokritika ir folkloriniai sapnų naratyvai)“, kuriame aiškin-tasi, kaip folklorinėje tradicijoje koreliuoja žodiniai bei rašytiniai sapnininkai ir sapnų pasakojimai kaip išsamūs naratyvai. Pasak pranešėjos, nors tiek vieni, tiek kiti pri-klauso tai pačiai kalbėjimo apie sapnus sferai, remiantis gausia lauko tyrimų medžiaga galima pastebėti, jog glaustus ir konkrečius bei stereotipizuotus oneirinių vaizdinių išaiškinimus pateikiantys (todėl ir populiariūs) sapnininkai tam tikra prasme stabdo kūrybišką sapno pasakojimo sklaidą.

Konferencijos metu (tiek po pranešimų, tiek renginio pabaigoje) pranešėjai ir klausytojai daug diskutavo dėl šiandieninės sakytinės ir rašytinės kultūros santykių situacijos, raštu kuriamo folkloro specifikos ir įvairių sakytinės tradicijos transformacijų.

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė

MARTOS JUŠKAITĖS
TAUTOSAKOS MEDUS

2007 m. spalio 19 d. Tautosakos archyvo skyriaus iniciatyva pradėtą minėti Tautosakos dieną nuo pernykščio rudens išau-ginome į Tautosakos savaitę. Ji labai gra-

žiai susieta su kasmetine tautosakininkų konferencija, o visas savaitės dienas prasmingai užpildome įdomesnių senųjų ir neseniai Tautosakos rankraštynei pateiktų rinkinių parodomis, kviesdami apsilankyti moksleivius, studentus, Vilniuje esančius kraštiečių klubus, kitas draugijas. Šiomet išaugo ir muzikos mokyklų susidomėjimas muzikinio folkloro palikimu, vyko specializuotos tautosakos pamokos su ekskursijomis po Vileišių rūmus.

Vis dėlto ir šios savaitės šerdis buvo Tautosakos diena, spalio 19-toji, kurios popietę teikiama „Tautosakos medaus“ nominacija ypač nusipelnusiam tautosakos rinkimo talkininkui. Pirmuosius penkis apdovanotuosius – Jaunių Vylių, Rytą Tamašauską, Vytautą Skuodį, Oną Bleizgienę, Aldoną Kačerauskienę – esame pristatę ankstesniuose *Tautosakos darbų* tomuose. Šiomet sveikinome šeštąją darbštuolę – kauniškę bibliografę Martą Juškaitę.

Pretekstą iš naujo perversti jos solidžius, itin kruopščiai ir dailiai surašytus rinkinius davė pačios kraštotyrininkės vieš-nagė mūsų Instituto lietuvių tautosakos rankraštyne praėjusią vasarą. Pažadėjusi „Vermės“ leidyklos rengiamai monografijai *Žemaičių Naumiestis* parengti tautosakos publikaciją, Marta atėjo ieškoti savo darbų ten, kur žinojo saugiai juos palikusi.

Vilniaus universitete įgijusi bibliotekininkės bibliografės specialybę, dirbanti Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje, daugelį metų žinoma aktyvi Kauno miesto kraštotyros sąjūdžio dalyvė, Marta Juškaitė visų pirma yra Mažosios Lietuvos dukra, gimusi 1936 m. spalio 12 d. Tauragės apskrities Rimženčių kaime. Ten iš Gardamo buvo atitekėjusi jos motina Anė Gocentaitė, pasak Algirdo Žemaitaičio, vadinta „gražiąja Gucentike“ (Paprusės lietuvninko naminis testamentas, *Voruta*, 2011, geg. 7, p. 2), užauginusi keturis sū-

nus – Armoną, Augustą, Joną, Albertą – ir dukrą Martą, kuri iš savo motinos užrašė labai daug lietuvininkų tautosakos.

Marta Juškaitė
Austės Nakienės nuotrauka, 2012

Praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio pabaigoje, vis labiau plintant žygėvių ir kraštotyrininkų idėjoms, kurios palankią dirvą rasdavo ir tarp Kauno inteligentų, Marta Juškaitė taip pat rimtai įsitraukė į kraštotyrinę veiklą. Pirmuosius rinkinius ji sudarė iš motinos ir kitų Klaipėdos krašto lietuvininkų tautosakos. Tuose rankraščiuose tekstai gaudžiai pinasi su karo ir pokario metų tikrų, skaudžiai patirtų išgyvenimų pasakojimais (LTR 6068/6069/). Martai pravertė ir bibliografės įdirbis: rinkiniuose viskas tvarkingai, aiškiai surašyta, dokumentuota, kur tik įmanoma, iliustruota nuotraukomis. Mažosios Lietuvos etnografinio paveldo tyrimams labai vertingi Kaune atrastos lietuvininkės Lydijos Bajoraitės tautosakos rinkinys (LTR 6070). Jame išsamiai aprašyta ne tik pati pateikėja, jos šeima, bet

ir visas L. Bajoraitės gimtasis Balandžių *kiemas* (kaimas) su įdomiausiomis jo gyventojų istorijomis. Beje, nemažai Martos Juškaitės surinktos šio krašto tautosakos, etnografijos, kalbos, istorijos duomenų paskelbta leidiniuose *Rusnė* (1992) ir *Lietuvininkų žodis* (1995). Tais duomenimis remtasi ir apie ją pačią rašyta *Mažosios Lietuvos enciklopedijoje*.

Kai buvo atiduota pirmoji duoklė tėviškės žemei, kraštotyrininkė toliau darbovosi Kaunui: netrukus tautosakos rankraštyno fondus pasiekė rinkinys, užrašytas iš Onos Rutkauskienės (LTR 6227). Antrasis (LTR 3284) buvo parengtas bendradarbiaujant su garbiu kraštotyros sąjūdžio senjoru, architektūros istoriku Klemensu Čerbulėnu – peržiūrėta ir perrašyta tai, ką jis buvo užrašęs iš savo motinos dar besimokydamas prieškariniame Lietuvos universitete, rengdamasis pateikti Lietuvos tautosakos archyvuui. Per papildomus pokalbius buvo užrašyta ir paties profesoriaus prisiminti tautosakos tekstai, istorinės ir įvairios kitos žinios apie jo gimtąjį Biržų kraštą.

Pirmieji vertingi darbai buvo puiki rekomendacija, ir kraštotyrininkei pasiūlyta vyksti į tautosakos rinkimo ekspedicijas kartu su mokslininkais. Marta tapo darbučia, ištikima ir patikima Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakos, respublikinių kompleksinių kraštotyros ekspedicijų bendražyge.

Bene didžiausią įspūdį palikusia ji laikytų 1972 metais liepos mėnesį vykusią ekspediciją Baltarusijoje, Pastovių rajone. Ten jos sutikta pateikėja Karolina Šuškaitė-Paliulėnienė (Paliulian) padainavo daug gražių lietuviškų dainų, o kadangi, kaip pati sakė, buvo ištekęjusi už „gudo“, tai nemažai mokėjo ir gudiškų dainų. Būtent ji Martai padainavo apie mešką, kalbančią su rugius pjaunančia moti-

na, kaip numaldyti šios verkiantį vaikelį. Nors meškų Lietuvos giriose būta, nors tokia yra ir Žemaitijos herbe, tačiau ne labai kur rasi dainų, kurių veikėja būtų ši girios būtybė. Užrašytoja nepaprastai apsidžiaugė gautu lietuvišku tekstu ir baltarusiškų versijų tuokart neužrašė, bet, tautosakininkų grupės vadovės mokslininkės Bronislavos Kerbelytės paskatinta, po kelių savaičių grįžo užrašyti ir gudiškojo originalo. Kartu įrašė ir Jurginių apeiginę dainą „Юрья, добрый вечер“, ir kitų tautosakos kūrinių, vertingų paribio etnografinio paveldo tyrimams. Visa tai sudėta į vieną rinkinį (LTR 4417). Beje, toji daina apie mešką jai taip patikusi, kad pagal jos tekstą užsisakiusi paveikslą, kuris iki šiol puošia Martos namus.

Į ekspedicijas jos pradėta važinėti nuo 1971 metų. Tada gegužės mėnesį poroje su Emilija Stanikaite Varanavo apylinkėse talkino LKLI tautosakininkams. Tos pačios vasaros pabaigoje kartu su Deimante Bloznelyte užrašinėjo dzūkų tautosaką kompleksinėje kraštotyros ekspedicijoje Varėnos rajone Kaniavos apylinkėje. Abu rinkinius (LTR 4306, 4318) sutvarkė ir perdavė rankraštynei Marta.

Nuo tada ir pasipylė virtinė kraštotyros vasarų, spėta atbūti net po dvi ekspedicijas. 1972 metais dar aplankyti Adutiškio krašto pateikėjai (LTR 4433) – įdomūs, savitai dzūkuojantys, tvirtai lietuvybei nusistatę žmonės. Kitais metais vaikščiota Raseinių rajono Kalnųjų apylinkės (LTR 4541) ir Trakų žemės – Aukštadvario, Onušio, Ubiškių – takeliais (LTR 4561).

1974-ieji Martą atvedė ne tik į Šakių rajono Plokščių apylinkes (LTR 4767), kurių tautosakos klodai stebėtinai artimi Mažosios Lietuvos dvasiai, bet parvedė ir į Žemaičių Naumiestį, kur viskas buvo iki širdies gelmių pažįstama ir brangu. Čia darbuotasi iš visų jėgų, vėl lankytasi ne

vieną kartą, kol parengti du svarūs rinkiniai (LTR 4638, 5391; kartu su J. Janavičiene). Vėliau prie šios medžiagos priglautas dar vienas aplankas (LTR 7111), kuriame iškalbinta Žemaičių Naumiesčio lietuvininkė Adelė Salmonaitytė-Juškinė. Jos prosenelių, pasak giminės pašnekų, ateita čia net nuo Gumbinės. Šitą pateikėją irgi įsiminė visam gyvenimui, nes jautėsi esanti susieta su ja dvasinės giminystės, siekio išsaugoti šeimos ir tautos atmintį. Pradėdama atrinkinėti tautosakos tekstus *Žemaičių Naumiesčio* monografijai, Marta kaip tik šiuo rinkinėliu labiausiai ir rūpinosi, tarytum norėdama pasisemti iš jo gyvųjų žodžių gerai darbo pradžiai.

1975 metais, taip pat vaisingai pasivaikščiojusi Kražantės krantais Kelmės rajone (LTR 4791), ji vėl ilgesniam laikui užkliuvo Plungės rajone, Tveruose (LTR 4729). Mat atrado tikrą tautosakos lobį – Pranciškų Aleksandravičių, pas kurį vėliau ne kartą lankėsi, buvo laukiama ir džiugiai pasitinkama, vėliau ilgai susirašinėjo. Tas dviejų tautosaką suprantančių žmonių dvasios bendrumas persidavė toli į ateitį – taip galėtume vertinti kolegės Bronės Stundžienės gyvai prisimintą prieš keletą metų Tveruose nutikusią ekspedicinę istoriją. Paklausus kelio pas kalbius, galinčius pateikti tautosakos žmones, tautosakininkei teko apstulbti, kad taip greit jos dviratis atsidūrė sunkvežimio kėbule, ji pati pakviesta į kabiną, nulakinta į atokią sodybą, o pasitikusiems namiškiams liepta pasakoti... Pasirodo, B. Stundžienė buvo sutikusi Pranciškaus vaikaitį, ir jis atsiminė senolį lankiusią tautosakos rinkėją iš Kau-
no, iš jų pokalbių buvo supratęs, kas yra tautosaka, kaip ji užrašinėjama. Kad toji rinkėja buvusi Marta Juškaitė, nekilo jokių abejonių, nes važiuodami į ekspediciją folkloristai visada peržiūri savo pirmtakų toje vietovėje sukauptus rinkinius. Taigi, be

tautosakos, buvo pasikalbėta ir apie bendras pažintis, ir apie netikėtus potyrius.

Martos Juškaitės rankraščiuose naujingo rastų ir tie, kuriems parūptų Žarėnų (LTR 4868), Troškūnų (LTR 5350), Vabalninko (LTR 5538), Pagramančio (LTR 5031) tautosaka. Jos būta taip pat Seinų krašte (LTR 5854). O iš Kauno apylinkių (LTR 5870), Kaišiadorių krašto (LTR 7534) ir įvairių vietovių (LTR 6285), kuriose lankytasi vienokia ar kitokia proga, sulasioti rinkiniai rodo, kaip gražiai jos pažinta visa Lietuva. Tai buvo patvirtinta ir kraštotyrininkės paskaitoje „Lietuvos vietovės ir žmonės tautosakos rinkėjos keliuose“, skaitytoje LLTI Tautosakos archyvo salėje nominacijos teikimo proga.

Į paskaitą susirinko ne tik Instituto tautosakininkai, bet buvo ir svečių iš Lietuvos maironėčių draugijos, Lietuvių kalbos instituto. Pastarųjų atstovai atėjo pasveikinti nominantės dar ir dėl to, kad Marta Juškaitė yra ir kalbininkų bendradarbė – *Lietuvių kalbos žodynui* užrašė apie 7000 žodžių su iliustraciniais sakiniais iš Klaipėdos, Šilutės rajonų (Žemaičių Naumiesčio, Rusnės, Gardamo, Kintų, Vainuto), Kaliningrado srities (Ragainės, Tilžės, Įsruties). Sveikinimo kalboje skambėjo įterpti gražūs, daugeliui sunkiai suprantami lietuvininkų žodžiai, kaip antai: „Lakštingals kap i žvirblis pelieks yr tuokis, i gana, tik anuo balsas gražus.“ Parinkau iš visų šitą sakinių norėdama jį pritaikyti mūsų šeštajai nominantei, kuri, regis, taip pat niekuo neišsiskirdama, nesipuikudama geriausiose, matomiausiose vietose, tyliai, atkakliai, be perstojo triūsdoma sunėšė tokį pilną korį tautosakos medaus. Atiduodame jai priklausančią pagarbą ir pamažu pradėsime žvalgytis, kam teiksime septintąją saldžią dovaną.

Grażina Kadžytė

JURGIO DOVYDAIČIO ATMINIMO ŽENKLAI

Rodos, tik neseniai minėjome tautosakos rinkėjo Jurgio Dovydaičio (1907–2001) šimtmetį – 2007 m. spalio 19 d. susirinkę Lietuvių literatūros ir tautosakos institute klausėmės jubiliejinės konferencijos pranešimų, dalijomės prisiminimais iš bendrų ekspedicijų ir kitų gyvenimiškųjų patirčių, apžiūrinėjome ta proga parengtą jo nuotraukų parodėlę, kuri iki šiol puošia Tautosakos archyvo skaityklą. O praėjo jau penkeri metai...

Šiomet 105-osios J. Dovydaičio gimimo metinės spalio 20 dieną buvo paminėtos Kazlų Rūdos savivaldybės viešojoje bibliotekoje.

Kadangi tas šeštadienis buvo viena iš nedaugelio gražių rudens dienų, svečiai, atvykę iš Vilniaus ir kitų tolimesnių vietovių, mielai priėmė rengėjų kvietimą pakeliauti tautosakininko tėviškės takais, pradedant nuo gimtinės. Paties gimtojo Runkių kaimo, deja, neišliko, tačiau didžiulės Kazlų Rūdos girios laukymėje, pasiekiamoje tik menkai pravažinėtu keliuku, buvusi sodybvietė pažymėta net keliais atminimo ženklais. Anksčiausiai čia yra atsiradusi vyriausiam broliui Pranui skirta Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro žyma. Vėliau, 2006–2007 metais, Kazlų Rūdos viešoji biblioteka inicijavo projektą „Kraštotyrininko Jurgio Dovydaičio pėdos Sūduvoje“. Pagrindinis projekto tikslas buvo įprasminti tautosakininko atminimą jo 100-ųjų gimimo metinių proga. Tada buvo išleistas ir savivaldybės mokykloms bei bibliotekoms padovanotas leidinys *Kraštotyrininko Jurgio Dovydaičio pėdos Sūduvoje*, o Runkių kaimavietėje sutvarkyta ap-linka ir pastatyta atminimo lenta.

Šių metų rudenį Dovydaičių giminė pastatė paminklinį akmenį nužudytiems ir

žuvusiems šeimos nariams, minėdami Prano Dovydaičio 70-ąsias žūties Sverdlovsko kalėjime metines. J. Dovydaičio santykis su vyriausiu iš brolių nuo pat jaunų dienų buvo labai gražus. Būtent brolis Pranas 1919 m. pasiėmė šeimos jaunylį į Kauną, leido mokytis Kauno „Aušros“ gimnazijoje, ten šis ir pradėjo tautosakos rinkėjo kelią – nugyvenęs 94 metus, iš jų 75 skyrė tautosakos rinkimui. 1926 m. pavasarį Jurgis įteikė rašytojui, tautosakininkui prof. Vincui Krėvei pirmąjį dainų rinkinį ir gavo pirmąjį atlyginimą – 300 litų. „Buvau pripažintas rimtu žmogum – namiškiei nebepriekaištavo, kad, atitrūkdamas nuo ūkio darbų, vis keliauju dainų ir pasakų ieškoti“, – yra pasakojęs pats J. Dovydaitis, 85 gimtadienį šventęs Lietuvos kraštotyros draugijoje.

Išmaišęs visą Lietuvą, neaplenkdamas Baltarusijos ir Lenkijos lietuviškų kraštų, šis žmogus surinko neįkainojamos vertės didžiausią Lietuvoje asmeninį tautosakos archyvą (apie 140 tūkst. vnt.), kuriuo labai rūpinosi ir didžiavosi. Pateikėjai Juzefai Ramanauskaitei yra rašęs: „Jei neturėčiau savo menkojo pomėgio – rankraštyno – man būtų labai liūdna...“ Pradėjus silpnėti sveikatai, susirūpino jo išlikimu ir 1998 m. didžiąją dalį sukauptos tautosakos padovanavo Lietuvos literatūros ir tautosakos institutui. Čia saugoma 350 tautosakos sąsiuvinų, 45 stambūs teminiai rinkiniai, 1243 magnetinės juostos, kuriose įrašyta per 100 tūkstančių įvairių žanrų tautosakos kūrinių, 800 fotojuostelių, nuotraukų, didelis pluoštas Broniaus Uginčiaus šifruotų melodijų.

Kartu su rankraščiais į rankraštyną patekusio J. Dovydaičio dienoraščio pastabos taip pat labai pravarčios šių dienų tautosakos rinkėjams. Vaizdžiai aprašytos situacijos, kodėl jo nepriėmė į vieną ar kitą trobą, koku metu pataikyta ateiti pas pa-

teikėją: per šienapjūtę, rugiapjūtę, šventes, kaip pavyko prikalbinti žmones dainuoti, kokia jų emocinė būseną ir panašiai, liudija, jog tautosakos rinkėjo sėkmingam darbui reikia ne tik dalykinio, bet ir moralinio, psichologinio pasirengimo.

1929 m. J. Dovydaitis parašė knygelę *Tautosakos rinkėjo darbas*, kurioje išsamiai aprašė tautosakos rinkimo būdus ir su jais susijusius sunkumus. Specialistai knygutę įvertino labai gerai, todėl jau 1930 m. profesorius Mykolas Biržiška pasiūlė J. Dovydaičiui sudaryti dainų rinkinėlį mokiniais. 1931 m. išėjo rinkinys *Dainos*.

Didžiausiu savo atradimu J. Dovydaitis laikė pasakas su dainuojamaisiais intarpais. Nors jis rinko visą tautosaką, bet šis žanras jam buvo išskirtinis ir tokių pasakų surinko nemažai. 1957 m. išeina pirmasis (kiti išėjo 1987, 1997, 2000) jo parengtas tautosakos rinkinys *Lietuvių liaudies pasakos su dainuojamaisiais intarpais*. 1957 m. išleido pasakų rinkinį *Užburta karalystė*, vėliau pasirodė *Senelių pasakos* (1972), *Vaikų dainos* (1980), *Paukšteliai gieda* (1985). Unikali pasaka „Saulės vaduotojas“, užrašyta iš Salako miestelio senolio Norberto Skurkio, beletrizuota rašytojos Aldonos Liobytės, iliustruota dailininkės Albinos Makūnaitės, išėjo daugeliu leidimų, išversta į daugiau kaip penkiasdešimt kalbų.

Visų J. Dovydaičio knygų pavadinimai išskaptuoti mediniame tautodailės stiliaus paminkle prie Višakio Rūdos bažnyčios. Ten kryžkelėje rymo vienas iš seniausių pastatų, menančių laikus, kai Dovydaičių šeimos vaikai čia lankė pradinę mokyklą. Šį atminimo ženklą sukūrė (taip pat 2007 metais) skulptorius Algimantas Sakalauskas. J. Dovydaičio surinktos pasakos su dainuojamaisiais intarpais labai mėgstamos vaidinti vaikų darželių bei mokyklų scenose. Pačios populiariausios – „Bezdukas ant ežero“, „Meškos šlaunis“, „Merga

ir velnias“. Pagal šias pasakas profesionalus „Raganiukės teatras“ yra sukūręs spektaklį „Gyveno kartą...“, su juo keliauja po įvairias Lietuvos vietas, ketina rengti naują projektą 2013–iesiems, Tarmių metams. J. Dovydaičio pasakų knygos ir jų sceninės interpretacijos buvo paskata Vilniaus etninės kultūros centrui 2009 m. parengti ir išleisti kompaktinių plokštelių rinkinį (aukštaičių, žemaičių, dzūkų, suvalkiečių) „Pasakos su dainuojamaisiais intarpais“.

Vėlesniais tautosakos rinkimo metais J. Dovydaitis pradėjo domėtis netgi dainuojamomis mįslėmis. Šio žanro specialistai tai vertino atsargiai, todėl jam magėjo įrodyti, kad mįslės buvo menamos ne tik sakytiniu, bet ir vokaliniu būdu. Akademikui Leonardui Saukai teko rašyti šios ir kitų rinkėjo *idee fix* vertinimus (žr. *Tautosakos darbai*, 2009, [t.] XXXVII, p. 51–63).

Didžiajam *Lietuvių kalbos žodynui* užrašęs apie 20 tūkstančių žodžių, J. Dovydaitis parengė ir senosios Kabelių tarmės rinkinį *Paskutinė jotvingė*, nes 1952 m. sutiko žmonių, jo manymu, tebekalbančių jotvingiškai: vietoj *d* tardavę *g*. Jis buvo įsitikinęs, kad atrado išnykusią jotvingių tarmę. Nors kalbininkai ta jo mintimi labai abejojo, vis dėlto dalį šių tyrimų medžiagos jam pavyko paskelbti *Kalbotyroje* (1978). Dabar vėl, panašius po interneto erdves, galima rasti įrašų, bylojančių, kad tolydžio atsiranda naujų šios sudėtingos ir įdomios asmenybės idėjų vertintojų, pasekėjų, adoratorių. J. Dovydaičio kadaise išsakytos mintys išvynioja išstisus kamuolius įvairiausių svarstymų, teiginių, diskusijų.

Apie šiuos ir daugybę kitų dalykų kalbėjo susirinkusiems Kazlų Rūdos bendruomenės žmonėms Kultūros ministerijos Regionų skyriaus vedėja Irena Seliukaitė, kraštiečių kalbininkas dr. Aldonas Pupkis, tautosakininkė Gražina Kadžytė, etnologas prof. Libertas Klimka.

Prisiminimais pasidalijo J. Dovydaičio dukra Danutė ir giminaičiai. Popietėje gražiai nuskambėjo Sūduvos krašto senosios dainos. Jas, išrinkę iš Lietuvių tautosakos rankraštyne saugomų J. Dovydaičio rinkinių, Jaunius Vylius sudėjo į knygą *Jurgis Dovydaitis. Suvalkiečių tautosaka* (2007), turėdamas ketinimų padėti gimtojo Užnemunės krašto „tautosakos mylėtojams, jų būreliams bei vadovams plėsti savo tautosakinį akiratį, pasirinkti veiklai daugiau vietinių, suvalkiečių dainų, pasakų“.

Tautosakininkas Jurgis Dovydaitis yra pelnęs Mato Slančiausko (1989) ir Jono Basanavičiaus (1996) premijas, kurios skiriamos už nuopelnus tautosakai ir etnokultūrai.

Apie jį 1998 metais sukurtas dokumentinis kino filmas („Jurgis Dovydaitis. Palikimas“, režisierius ir operatorius Algirdas Tarvydas). Taip dedasi vienas prie kito atminimo ženklai, palaikydami Sūduvos krašto žmogaus, suradusio dešimtį įdomių tautosakos pateikėjų visose Lietuvos kertelėse, dirbusio savo tautos kultūros paveldo išsaugojimui, nuolatos besistengusiam, kad tas paveldas kuo romantiškiau, įdomiau atrodytų tiems, kam ketinama jį perduoti. Gera, kad tėviškėje atminti kraštiečių ir jo darbus stengiamasi ne tik per jubiliejus, bet ir tarp jų.

Gražina Kadžytė

PROJEKTAS „LIETUVIŲ TAUTOSAKOS
RANKRAŠTYNAS: FONDŲ
SKAITMENINIMAS IR SKLAIDA“
(2010–2012)

Pirmiau skaitmeninimą įsivaizdavome kaip galimybę prailginti archyvuose sukaupto kultūros ir mokslo paveldo gyvavimą.

Šiandien šis terminas įgijo gerokai platesnę reikšmę. Modernios duomenų bazės leidžia ne tik išsamiai aprašyti dokumentą, bet ir pateikti jo skaitmeninį vaizdą ir garsą, ateityje – galbūt ir kvapą. Neišėję iš darbo kabineto galime apsilankyti daugelyje pasaulio archyvų, muziejų, bibliotekų. Šiais metais jau norime pakviesti ir į virtualią senųjų tautosakos rankraščių skaityklą, taip pat garso įrašų fonoteką. Užbaigus nuo 2010 metų Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo skyriuje vykdytą projektą „Lietuvių tautosakos rankraštnas: fondų skaitmeninimas ir sklaida“, lankytojas prieinama virtuali Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rinkinių kolekcija www.tautosakos-rankrashtynas.lt, o senųjų archyvinių plokštelių įrašų galima pasiklausyti Tautosakos garso įrašų duomenų bazėje <http://archyvas.llti.lt/irasai/>.

Pirmosios duomenų bazės Lietuvių literatūros ir tautosakos institute pradėtos kurti 1998 m., kiek anksčiau į kompaktinį diską buvo perrašyta pirmoji archyvinė magnetofono juosta. 2001 m. Tautosakos archyvo skyriuje pradėta archyvinių garso įrašų išsaugojimo ir leidybos programa (ją parėmė LR kultūros ministerija), kurios metu buvo suskaitmeninta senųjų fonografo įrašų kolekcija ir 2003–2007 m. išleisti ją reprezentuojantys penki leidiniai*. Pažymėtina, kad 2008 metais Lietuvių tautosakos rankraštno „Lietuvių liaudies muzikos fonogramų kolekcija (1908–1949)“ įtraukta į UNESCO nacionalinį „Pasaulio atminties“ registrą kaip regioninės reikšmės doku-

* Serija „1935–1941 metų fonografo įrašai“: *Suvalkijos dainos ir muzika, Aukštaitijos dainos, su-tartinės ir instrumentinė muzika, Žemaitijos dainos ir muzika, Dzūkijos dainos ir muzika*, sudarė ir parengė Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė (V., 2003–2005); *Lietuvių etnografinės muzikos fonogramos 1908–1942*, parengė Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė (V., 2007).

mentinio paveldo objektas. 2004–2009 m. Instituto tautosakininkų vykdomus projektus, kuriuose greta mokslinių tyrimų buvo atliekami ir skaitmeninimo darbai, rėmė Valstybinis mokslo ir studijų fondas (buvo suskaitmeninta beveik pusė rankraštno saugomų magnetofono juostų, nemažai nuotraukų, pagrindinės archyvinių duomenų registracijos knygos, pradėtos kurti Tautosakos garso įrašų ir Lietuvių tautosakos rankraštno duomenų bazės). 2009 metais Institutas buvo pakviestas pateikti lietuvių tautosakos pavyzdžių Europos skaitmeninei bibliotekai *Europeana*. Kaip įdomiausi buvo parinkti UNESCO saugomi senieji įrašai ir *Lietuvių liaudies dainyno* tomuose (kompaktinėse plokštelėse) publikotos įvairių žanrų dainos; taigi dabar lietuvių liaudies dainų ir instrumentinės muzikos galima pasiklausyti plačiai žinomame portale www.europeana.eu.

2010–2012 m. Tautosakos archyvo skyriuje vykdytą projektą „Lietuvių tautosakos rankraštnas: fondų skaitmeninimas ir sklaida“, kurį taip pat parėmė Lietuvos mokslo taryba, galima vertinti kaip naują folklorinės medžiagos skaitmeninimo etapą. Jis buvo skirtas Lietuvių tautosakos rankraštno saugomiems lituanistikos mokslinių tyrimų ištekliams skaitmeninti, duomenų bazėms ir internetinėms priemonėms kurti. Projektui vadovavo dr. Rūta Žarskienė, jai talkino patyrusios duomenų bazių kūrėjos – dr. Daiva Vaitkevičienė ir dr. Austė Nakienė. Įvairius skaitmeninimo darbus atliko skyriaus darbuotojos Eligija Garšvienė, Andžela Jakubynienė, Edmunda Rusteikienė, Rima Visackienė, Irena Žilienė, programuotojas Arūnas Ciesiūnas, garso ir vaizdo įrašų specialistai Jonas Korys, Skirmantas Sasnauskas, Ignas ir Tadas Žičkai, Mantas Lapeika. Geografinių vietovių duomenis tikslino dr. Vyktintas Vaitkevičius.

LIETUVIŲ TAUTOSAKOS RANKRAŠTYNAS

Lietuvių tautosakos rankraštyno logotipas – šv. Cecilija su kanklėmis

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas – didžiausia ir seniausia tautosakos saugykla, paveldėjusi Lietuvių mokslo draugijos (gyvavusi Vilniuje 1907–1940 m.) ir Lietuvių tautosakos archyvo (veikęs Kaune 1935–1939 m.) ir kitus fondus. Joje šiuo metu jau sukaupta per 10 000 *rankraštinų rinkinių* (1800–2012 m.), kuriuose yra per 1,9 mln. tautosakos vnt. (apie 698 000 liaudies dainų, apie 196 000 pasakojamosios tautosakos, per 730 000 trumpųjų pasakymų ir kt.). Turtingi ir kiti fondai. Rankraštyno fonotekoje saugoma apie 10 000 val. *garso ir vaizdo įrašų* (1908–2012 m.), o fototekoje – daugiau kaip 46 000 *nuotraukų* ir jų negatyvų (1907–2012 m.).

Akivaizdu, kad šitokio duomenų masvyvo skaitmeninimas ir duomenų bazių kūrimas reikalauja ne tik didelio intelektualinio potencialo, bet ir archyvavimo principų išmanymo, fondų pažinimo bei specialaus techninio įdirbio. Jis turi būti atliekamas labai kruopščiai, o tam reikia daug laiko. Todėl, kaip minėta, nors tautosakos archyvo fondų skaitmeninimo darbai jau vykdomi gerą dešimtmetį, jame saugomų išteklių prieinamumas yra ribotas, nes jie nėra iki galo suskaitmeninti ir susisteminti. Rašant projektą buvo nutarta į skaitmenines laikmenas toliau kelti mag-

netofono juostas, nes tai yra vienetiniai analoginiai įrašai ir jų būklė nuolat blogėja. Taip pat nuspręsta nuskaityti ir išsamiai aprašyti archyve saugomus senuosius, nuolat naudojamus, irstančius rankraščius. Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rinkiniai (1907–1940 m.) – viena vertingiausių XIX–XX a. pradžios rankraščių kolekcijų. Lietuvių mokslo draugijos įkūrėjas dr. Jonas Basanavičius ir jos nariai (Eduardas Volteris, Aukusti Robertas Niemis, Adalbertas Becenbergeris, Filipas Fortunatovas) skatino rinkti tautosaką, užrašytą medžiagą stengėsi telkti į vieną vietą. Šitaip atsirado Jono Basanavičiaus, Simono Daukanto, Žemaitės, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Juozo Tumo-Vaižganto, Mato Slančiausko, Leono Ivinskio, Juliaus Janonio ir kitų garsių lietuvių rašytojų ir visuomenės veikėjų tautosakos rankraščiai. Iki mūsų dienų išliko 1254 tautosakos rinkiniai, kuriuos reikėjo kuo skubiau suskaitmeninti.

Projekto tikslas ir buvo išsaugoti šiuos unikalius folkloro pavyzdžius ateities kartoms, užtikrinti jų prieinamumą ir įvairialypę sklaidą, sukurti tinkamas sąlygas sukaupčiai medžiagai saugoti, sisteminti ir skaitmeninti. Vykdamt projektą išsikelti šie uždaviniai: 1) daryti archyvinės medžiagos skaitmenines kopijas, suvesti jų duomenis į kompiuterines folkloro duomenų bazes; 2) tobulinti kompiuterines folkloro duomenų bazes atsižvelgiant į mokslininkų ir kitų vartotojų poreikius; 3) sukurti internetinę prieigą ir publikuoti internete archyvinius garso įrašus, ženkliai padidinti virtualią rankraščių kolekciją; 4) tirti archyvavimo, skaitmeninimo, sisteminimo problemas ir nustatyti optimalius jų sprendimo būdus; 5) rengti pasitarimus ir seminarus, viešinti projekto rezultatus.

Šiandien jau galima drąsiai sakyti, kad Lietuvos mokslo tarybos remto projek-

to rezultatai pranoko visus lūkesčius. Išvardysime tik pačius svarbiausius atliktus darbus. Sukurta virtuali Lietuvių mokslo draugijos rankraščių kolekcija Lietuvių tautosakos rankraštyno bazėje www.tautosakos-rankrastynas.lt. Čia pateikiami visų trijų Lietuvių mokslo draugijos fondų (LMD I, II, III) tautosakos rinkinių aprašymai ir nuskaitytų rankraščių vaizdai. Į Tautosakos garso įrašų duomenų bazę <http://archyvas.lti.lt/irasai/> perkelti ir sutikrinti (dažnai – iš naujo suvesti) visi senųjų garso įrašų *Exel* formato duomenys, o įdiegus grotuvą, atsirado galimybė išgirsti autentiškus 6975 senosiose plokštelėse įamžintus įvairių šalies regionų tautosakos (dainų, ratelių, instrumentinės muzikos, pasakų, trumpųjų pasakymų ir kt.) pavyzdžius. Šiuos įrašus galima susirasti ir per Lietuvių tautosakos rankraštyno bazę, nes buvo sukurtos abiejų atviro kodo valdymo sistema pagrįstų duomenų bazių sąsajos. Virtualios folkloro šaltinių publikacijos leidžia visiems besidomintiems susipažinti su seniausiais lietuvių tautosakos rankraščiais ir garso įrašais, išvysti Lietuvos istorinių įžymių transkripcijas, pasiklausyti XX a. pirmosios pusės autentiško lietuvių liaudies dainininkų ir muzikantų atlikimo.

Šių metų lapkričio 21 dieną Institute įvyko baigiamoji projekto „Lietuvių tautosakos rankraštynas: fondų skaitmeninimas ir sklaida“ konferencija. Pirmasis konferencijos pranešimas „Lietuvių tautosakos rankraštyno fondai skaitmeninėje erdvėje“, kurį parengė R. Žarskienė, kaip tik ir buvo skirtas LTR fondams, jų skaitmeninimo eigai ir projektui, jo rezultatams pristatyti. Ji taip pat papasakojo apie minėtas duomenų bazes, demonstruodama Lietuvių tautosakos rankraštyno duomenų bazės galimybes, atkreipė dėmesį į vertingiausius LMD rankraščius. Pri-

statymą tęsusi A. Nakienė susitelkė prie Tautosakos garso įrašų bazėje pateikiamų sutartinių ir polifoninių instrumentinių kūrinių įrašų. Pranešime „Tautosakos garso įrašų duomenų bazė ir virtuali tautosakininkų bendruomenė“ ji džiaugėsi, kad projekto viešinimo žodžiai, esą dabar visi turi vienodas galimybes pasiklausyti sutartinių, nėra tušti, nes iš tiesų visi – gyvenantys kaime ir mieste, Lietuvoje ir užsienyje – gali klausytis autentiškų įrašų ir bandyti perimti sutartinių tradiciją. Pasak etnomuzikologės, šiuolaikinę sutartinių tradiciją puoselėja virtuali tautosakininkų bendruomenė: vieni jos nariai tebe-moka giedoti sutartines, o kiti nemoka, tačiau jas vertina, saugo jų sampratą. Kaip tik tokiems žmonėms ir skirta duomenų bazė, kurioje skelbiami į UNESCO reprezentatyvųjų nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąrašą įrašyti sutartinių ir instrumentinių polifoninių kūrinių įrašai. D. Vaitkevičienė kalbėjo apie lietuvių tautosakos duomenų skaitmeninimo tąsą, išdėstė savo turimą besikaupiančio *lietuvių tautosakos duomenyno* viziją. Pasak jos, esame archyvinių duomenų ir tautosakos katalogų susiejimo kryžkelėje. Lietuvių tautosakos rankraštyno duomenų bazėje yra išsamūs rinkinių aprašymai ir pateikiami jų puslapiai, dabar dar reikėtų pridėti mokslininkams reikalingą klasifikaciją ir susidarytų sisteminga visuma, įvairių laikotarpių ir įvairių žanrų lietuvių tautosakos duomenynas.

Konferencijoje dalyvavo dvi viešnios iš Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos. Alma Masevičienė perskaitė pranešimą „Asmeninės lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazės kūrimas: kad turėtume ką skaitmeninti“. Nacionalinei bibliotekai dovanojami įvairių asmenų laišakai, atvirlaiškiai, dienoraščiai, atsiminimai ir kt. ateityje gali labai praversti gyvosios

kalbos tyrimams. Rankraštiniai dokumentai atspindi skirtingo išsilavinimo žmonių kalbinę raišką, nes jie, kitaip nei spausdinti šaltiniai, nesunorminti, nesuredaguoti kalbos specialistų. Pranešėja pastebėjo, kad šiuo metu, kai laišškai vis dažniau siunčiami elektroniniu paštu, tokių asmeninių dokumentų vis mažėja. Ji ragino saugoti šeimos archyvuose esančius laiškus, o ypač susidomėjusius laiškais kvietė užsukti į interneto svetainę www.rdvaidzas.lt, kurioje galima susipažinti su XIX–XXI a. rankraštiniais dokumentais.

Jolanta Budriūnienė pristatė bibliotekoje skaitmeninamus lietuvių išeivių periodinius leidinius; jos pranešimas vadinosi „Dokumentinis lietuvių diasporos paveldas XXI a.: naujos pažinimo galimybės ir iššūkiai“. Viešnia pasakojo apie nacionalinės bibliotekos siekį sukaupti kiek galima daugiau išeivijoje leistų laikraščių (seniausias jų – 1887 m. ėjusi *Gazietas lietuviška*) ir pateikti šių spaudinių rinkinį internete. Pranešėja pasiguodė, kad daug bibliotekininkų laiko sugaišina laikraščių leidėjų paieška, nes, laikantis LR autoriinių ir greutinių teisių įstatymo, norint publikuoti laikraščius www.epaveldas.lt, reikia gauti leidėjų sutikimą.

Valerija Jusevičiūtė iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo papasakojo apie jų įgyvendinamą projektą „Lietuvos dokumentinis kinas internete (e-kinas)“. Šis projektas Archyvui padėjo įsigyti pačią šiuolaikiškiausią kino juostų skaitmeninimo įrangą. Naujuoju skeneriu atskirai nuskaitymas kiekvienas juostos kadras ir pasiekama geriausia vaizdo kokybė. Pamažu skaitmeninamas lietuvių kino paveldas: dokumentiniai ir vaidybiniai filmai, kino kronikos ir kt., nuo kurių pagaminimo praeina penkiasdešimt metų ir kurių viešinimo neriboja autorių teisės, dedami interneto svetainėje www.e-kinas.lt. Taigi

šįmet jau galime pasižiūrėti 1919–1961 metais sukurtų filmų.

Internete jau galima susirasti ir archeologijos duomenų. Vilniaus universiteto atstovė Ingrida Vosiliūtė pristatė Lietuvos archeologinių duomenų skaitmeninimo projektą CARARE (*Connecting Archeology and Architecture to Europeana*), kurio tikslas – pateikti įvairiose institucijose sukauptus archeologinių tyrimų duomenis Europos skaitmeninėje bibliotekoje. Pranešėja patarė klausytojams www.europeana.eu paieškos langelyje įrašyti žodį *Aruodai* ir susirasti lietuvišką kolekciją. Taip ieškoti reikėtų todėl, kad archeologiniai duomenys yra sukaupti ir aprašyti lietuviškame duomenyne www.aruodai.lt, o iš ten patenka į *Europeaną*. I. Vosiliūtė parodė susirinkusiesiems keletą archeologinių ekspedicijų vaizdų ir įdomiausių radinių, o visą lietuvišką kolekciją sudaro net 21 000 vienetų.

Ne tik mokslininkams, bet ir plačiau visuomenei sukurta interneto svetainė www.ldkistorija.lt, kur Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija pristatoma interaktyviomis priemonėmis. Šią Vilniaus universitete sukurtą svetainę, traukiančią įdomybėmis, iliustracijomis ir animacija, pristatė Žilvinas Jančoras. Pasak jo, projekto autoriai stengėsi suderinti akademiškumą ir populiarumą, jiems knietėjo įdomiausius istorijos paskaitose pasakojamus dalykus apie LDK politiką ir kasdienybę, mokslą ir mitologiją paskleisti plačiau. Projektas subūrė įvairių pažiūrų mokslininkus (jie parašė 700 straipsnių), jo pabaigoje atsirado patrauklių, iliustruotų, ne tik oficialų, bet ir kasdieninį LDK gyvenimą nušviečiančių istorijos skaitinių.

Tautosakininkus neabejotinai sudomin-tų interneto nuoroda <http://identitetas.mch.mii.lt> – *Etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Apie šį kolektyvinį kūrinių papasakojo

Lietuvos istorijos instituto darbuotoja Vida Savoniakaitė pranešime „Etnologai, antropologai apie Lietuvos tapatybę internete“.

Keli konferencijos pranešimai buvo skirti archyvavimo metodikai ir archyvuose kaupiamam tautos kultūros paveldui. Baltijos audiovizualinių archyvų tarybos viceprezidentas Juozas Markauskas, jaunas ir perspektyvus archyvistas, savo pranešime „Kas yra metaduomenys ir kodėl mums jų reikia?“ susirinkusiai auditorijai išdėstė virtualaus skaitmeninimo pagrindinius principus, išskyrė keletą metaduomenų aprašų lygmenų. Įdomią vaizdinę ir faktografinę medžiagą pristatė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro darbuotojos Ramunė Driaučiūnaitė ir Birutė Panumienė (jų pranešimas „Lietuviškų papročių ir tradicijų paveldas sovietų lageriuose ir tremtyje“). Sunkią tremtinio ar politinio kalinio buitį, trumpas džiaugsmo akimirkas, bendruomenės susitelkimo religinėse šventėse ir kitus momentus pranešėjos atspindėjo nuolat besikeičiančių nuotraukų kaleidoskope. Konferencijos dalyvius sujaudino fotoaparatu užfiksuoti tremtinių rankdarbiai, papuošti išradimais išplėtotą lietuvių tautine simbolika. Kadangi pristatymo laikas neleido pademonstruoti ir papasakoti visų pranešėjų pasirinktų temų, jos buvo pakviestos pristatyti Centre sukauptus turtingus nuotraukų ir negatyvų fondus atskirame tautosakininkams skirtame seminare.

Baigiamoji projekto konferencija informatyviai apibendrino ne tik lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vykdyto projekto, bet ir kitų atminties institucijų šios srities darbus, nubrėžė tolesnes virtualaus archyvavimo perspektyvas. Perskaityti pranešimai atskleidė XXI a. antrajame dešimtmetyje išsiskleidusias naujas skaitmeninimo idėjas ir galimybes. Naujausios technologijos ir Lietuvos valstybės ir Europos

struktūrinių fondų parama šiandien leidžia ne tik įgyvendinti tai, kas dar prieš penkerius metus buvo tolima svajonė, bet ir būti pavyzdžiu kaimyninių šalių archyvams.

Rūta Žarskienė ir Austė Nakienė

PO KONFERENCIJOS MASKVOJE

Valstybinis respublikinis rusų folkloro centras lietuvių tautosakininkams geriausiai žinomas kaip periodinių leidinių *Жулая старина* ir *Традиционная культура* leidėjas. Jis yra Rusijos Federacijos kultūros ministerijos Maskvoje įkurta ne pelno organizacija, kaupianti, sauganti, populiarinanti ir tirianti kultūrinį rusų ir kitų Rusijoje gyvenančių tautų paveldą, tad Centras rūpinosi ne vien tik leidyba. 2010 m. čia įkurtas vienintelis Rusijoje Šiuolaikinio folkloro skyrius (vadovas Michailas Aleksejevskis), kurio darbų taikiklyje – šiuolaikinės miesto kultūros folklorinės ir parafolklorinės formos, apimant jaunimo subkultūrų tradicijas ir folklorą, šiuolaikinės religinės kultūros folklorines formas, interneto folklorą, lokalinius miesto tekstus ir naiviają literatūrą. Ką tik įkurtas darinys greit ėmėsi tarptautinės veiklos. 2011 m. paskelbta apie tarptautinių mokslinių konferencijų ciklo „XXI amžiaus folkloras“ pradžia. Pirmasis sambūris buvo skirtas „mūsų laikų herojams“ – šiuolaikinio folkloro personažams – ir truko dvi dienas. Jo programą, pranešimų tezes ir kitokią su renginiu susijusią medžiagą galima rasti Centro interneto svetainėje (<http://www.centrfolk.ru/info/action/660/>).

Antrajai konferencijai, įvykusiai šių metų lapkričio 21–23 dieną, organizatoriai pasirinko jau platesnį problemų lauką, ciklo pavadinimą papildydami paantrašte „Tarp archyvo ir scenos“. Į kon-

ferenciją kviesti folkloristai, kultūrologai, sociologai, antropologai, etnografai, istorikai, menotyrininkai. Galimiems pranešėjams siūlyta kalbėti apie šiuolaikinio folkloro fiksavimą ir archyvavimą, folklorinių naratyvų tipus ir formas, rašytines ir vizualines šiuolaikinio folkloro formas, dvidešimt pirmojo šimtmečio apeigas ir apeiginį folklorą, interneto folkloro gyvavimo specifiką, liaudies meną ir dabartinę liaudies amatų būklę. Gerokai išsiplėtė dalyvių geografija, apimdama du žemynus nuo Tiumenės iki Berlyno. Į konferenciją sukviesta per 40 pranešėjų, atstovavusių Rusijai, Ukrainai, Estijai, Lietuvai, Lenkijai ir Vokietijai. Tokia pranešimų gausa diktavo ir tempą: dirbta tris dienas nuo dešimtos valandos ryto iki septintos vakaro. Dalyvių klausytasi ir diskutuota penkiuose dviejų dalių posėdžiuose su neilgomis pertraukomis. Kadangi Valstybiniam respublikiniam rusų folkloro centrui rūpi ne tik mokslinė, bet ir metodinė veikla, šeštojo posėdžio laiką užėmė apvalaus stalo diskusija, skirta folklorui scenoje, jo interpretacijos problemoms ir praktiniam seminarui „Šiuolaikinės liaudies dainavimo mokyklos“.

Panašu, kad prelegentai į rengėjų pageidavimus įsiklausė, nes būtent į minėtos problematikos blokus galima skirstyti pranešimus rengiantis juos aptarti. Metodinių pranešimų ciklą svarstymais apie šiuolaikinio folkloro esmę pradėjo Centro direktorius Anatolijus Karginas. Pasak jo, poindustriniame ir informaciniame pasaulyje folklorinė kultūra daugiakryptė ir polisociali, aktyviai sąveikauja su masine ir aukštąja kultūromis, tad jos struktūra, žanrai ir rūšys, prigimtiniai požymiai pakito iš esmės. Dėl to, pranešėjo nuomone, viena pagrindinių šiuolaikinio folkloro suvokimo problemų lieka klausimas, ar šiam kultūros tipui skiriami reiškiniai turi

požymių, leidžiančių ne išmaštant ar sąlygiškai, bet iš esmės juos apibūdinti kaip folklorą, galintį būti klasikinės tautosakos tęsėju ir įpėdiniu.

Tarsi pratęsdamas mintis apie folklorinės tradicijos evoliuciją, Tomašas Rokas iš Liublino kalbėjo apie liaudies dainą šiuolaikinės Lenkijos folklorinėje kultūroje. Folklorinė muzika atliekama kaimo kolektyvų, dainų ir šokių ansamblių, grupių, atkuriančių folklorą, ir eksperimentinių teatrų. Aptaręs jų veiklą, pranešėjas išskyrė dvi paradigmas – puristinę ir folko. Puristai bando tęsti propaguojamas tradicijas ir skleidžiamą kultūrą taikyti savo gyvenime, nes ją laiko ir šiais laikais prasminga ir aktualia. Folko judėjimo dalyviams tokia kultūra yra įkvėpimo teikiantis aranžuočių šaltinis, taigi kuriama muzika, tam tikra prasme mitologizuojanti praeitį. Šiuo atveju ji tampa ne senovės paminklu ar muziejiniu eksponatu, bet patraukliu meninių eksperimentų šaltiniu. Nors pranešimas rengtas remiantis lenkų medžiaga, akivaizdu, kad panašūs procesai vyko ir vyksta ne tik Lenkijoje, tad gali būti įdomūs ir šiuolaikinės lietuvių folklorinės kultūros raidos stebėtojams.

Į antrinį folklorinės kultūros klodą žvelgė ir Aušra Žičkienė (LLTI), ieškodama naiviųjų dainų kūrybos vietos šiuolaikinėje kultūroje. Pasak pranešėjos, šios dainos pasižymi kultūriniu hibridiškumu, neleidžiančiu tiesiogiai priskirti jas folklorinei tradicijai. Kaip tik toks hibridiškumas šio reiškinio analizei reikalauja plataus tarpdalykinio požiūrio, kartu nepamirštant ir tradicinės valstietiškosios kultūros klando. Visame konferencijos kontekste šie samprotavimai nuskambėjo gana aktualiai: nors panaši padėtis stebima ir kituose šiaurės rytų Europos kraštuose, neišskiriant nė pačios Rusijos, įdėmaus muzikologų žvilgsnio aptartos problemos dar nesulaukusios.

Folklorinės tradicijos ir tam tikro laikotarpio (konkrečiu atveju Rusijos NEP'o – naujosios ekonominės politikos) kultūros sankirtoms buvo skirtas ir Michailo Lurje (Sankt Peterburgo Europos universitetas) pranešimas „Gatvės estrados“ dainos: tarp mas-medijų ir folkloro“. Pasitelkdamas dokumentinę medžiagą bei literatūros kūrinių fragmentus, pranešėjas pasakojo, kaip XX a. trečiojo dešimtmečio turgaus aikščių, kiemelių ir gatvių dainininkai reaguodavo į susidariusią konjunktūrą, nepapeidami bendro tų laikų kultūrinio fono ir nepamiršdami tuometinės folklorinės tradicijos. Nors šis judėjimas išnyko prasiidėjus gatvių dainininkų persekiojimams neva dėl nedarbinės veiklos, folkloristui tai tikrai įdomus reiškiny, demonstravęs institucinių ir spontaniškų praktikų sampynas viešajame gyvenime.

Šiuolaikinio folkloro tyrimai neįsivaizduojami be gero senosios tradicijos išmanymo. Juolab kad vienokia ar kitokia forma tradicinis folkloras tebegyvuoja, o ribos tarp sena ir nauja yra gana miglotos. Dėl to nemažai kalbėta ir apie šiuolaikinę tradicinių žanrų gyvybingumo būklę, jų raidos dėsningumus, fiksavimo problemas. Dažnai – graudžia gaida: pasikeitus gyvenimo sąlygoms situacija iš esmės keičiasi, į šiuolaikinį naratyvą kaip pagrindinį žanrą įnešdama atsiminimus. Taip nutiko Tatjanos Vlaskinos lankytoje Donsko gyvenvietėje. Praradus salai kadaise klestėjusio tradicinio verslo (žvejybos) pozicijas, jos gyventojų pasakojimuose ryškėja ontologiniai ir eschatologiniai motyvai, ypač paraiškinami prisiminimų apie buvusį „aukso amžių“. Tokia medžiaga atspindi ne tik bendrą slaviškąją, bet ir ryškiai išreikštą vietinę tradiciją.

Baisiais udmurtų vaikų pasakojimais, Lietuvoje taikliai pavadintais šiurpėmis, porą metų domėjosi Olga Troškina, šiuo metu

gyvenanti Tartu. Jos užrašyta medžiaga taip pat sunkiai įspaudžiama į vienos tradicijos rėmus: dalis tekstų aiškiai išgirsti iš mieste gyvenančių rusakalbių vaikų (udmurtiškų mokyklų nesama, gimtąja kalba bendraujama tik namuose), per radiją, iš siaubo filmų ar interneto. Iš mitinių veikėjų dažniausia minimi *pirtinis*, paprastai nepatenkintas netinkamu žmonių elgesiu ir už tai keršijantis, *vandenis* ir *miškinis*. Susitikus šiuos herojus, būtinai nutinką kas nors negero. Įdomu, kad nors stovyklose išgirstomis istorijomis vaikai retai tiki, bet pastarieji siužetai suvokiami kaip iš tikrųjų galimi ir vaikams jie kelia baimą.

Panašią į atmintį benugrimztančią, bet tyrinėtojų iš naujo randamo fenomeno situaciją ne kartą fiksavo kijevietė Irina Koval-Fučilo, sukaupusi gausią ukrainiečių raudų kolekciją ir kalbėjusi apie šiuolaikinės raudų gyvavimo ir fiksavimo formas. Ypač intriguojamai nuskambėjo jos papasakotas atvejis, kaip viena moteris į magnetofono juostelę įrašė savęs apraudojimą ir įpareigojo sūnų šį įrašą paleisti per jos laidotuves. Beje, toje pačioje ekspedicijoje užrašyta ir naiviosios poezijos tekstų. Kai kuriuos iš jų mirusiųjų artimieji vėliau panaudojo kaip velioniams skirtas epitafijas. Tokie faktai rodo, kokia svarbi ir populiari tebėra ukrainietiška raudojimo tradicija ir kaip ji veikia literatūrinę jos puoselėtojų kūrybą.

Ištisas pluoštas pranešimų, netilpęs į vieną posėdį, skirtas šiuolaikinės mitologijos ir apeiginio gyvenimo apraiškoms. Ypač daug kalbėta apie masinės traukos vietas, nulemtas specifinių gamtos objektų savybių, konkrečių įvykių, kartais – net subjektyvių veiksmų. Pasak maskviškio Dmitrijaus Gromovo, aprašiusio 33 objektus Rusijoje, Ukrainoje ir Baltarusijoje, tokie objektai lankytojų dėmesį dažnai patraukia dėl ypatingos savo buvimo vietos,

gamtiskumo, mitologiškumo (pvz., skulptūra, vaizduojanti gyvūną, mitinį subjektą) ar jau susidariusio papročio (vestuvinių lankomi objektai). Čia pastebima ne tik stichinė, bet ir sąmoninga municipalinių, komercinių struktūrų veikla – išskirtiniai objektai gali būti kuriami siekiant pritraukti turistus, kurti naujus tradiciniais pretenduojančius tapti renginius ir panašiai.

Kad toks reiškinys yra, patvirtino ir Michailas Matlinas iš Uljanovsko, kalbėjęs apie laimės ir meilės akmenis. Pranešėjas teigė randantis tradiciją statyti tokius akmenis viešose erdvėse ne tik kaip mažąsias architektūros formas, bet ir kaip objektus, kuriais jų iniciatoriai siekia sukurti naujus ar papildyti jau esančius ritualus. Taigi, pasiremiant seniai susiklosčiusiomis sakralių vietų lankymo ir garbstymo tradicijomis, kuriami nauji unifikuoti etniniai ir kultūriniai simboliai. Anot pranešėjo, šiems procesams nemenką įtaką daro ir sparčiai besiplėtojantis turizmo biznesas, ir įvairiausios ritualines tradicijas propaguojantis internetas. Rusijoje tokių objektų esama tikrai nemažai. Itin dažnai jie susiejami su vestuvių ar mirusiųjų garbstymo papročiais. Antai Marina Baiduž pasakojo apie Tiumenės Įsimylėjėlių tiltą, Olga Belova – apie dviejų pasirinktų akmenų folklorinį kontekstą, Ana Sokolova ir Ana Judkina nagrinėjo spontaniškas kolektyvines garbstymo praktikas ir viešos memorializacijos apraiškas miesto erdvėje.

Sunku įsivaizduoti konferenciją, gvildenančią šiuolaikinio folkloro problemas be internetinių jo apraiškų analizės. Tam buvo skirtas paskutinis jos posėdis. Labai gyvos reakcijos susilaukė Berlyne gyvenančios vokiečių slavistės Enrikos Šmidt pranešimas apie *padonkų* (rus. *подонки* 'padugnės') pasakas. *Padonkų* ar kitaip Rusijoje vadinama albanų kalba yra siejama

su specifinio kalbinio žargono atsiradimu. Joje nepaisoma įprastų kalbos normų, linkstama į fonetinę rašybą (kaip girdima, taip ir rašoma), gausiai vartojamas slengas. Pranešėja nagrinėjo pasakas, vartotojų paskelbtas specialioje interneto svetainėje *www.udaff.com*. Jose nesunkiai įžiūrima iš dalies anoniminė ar kolektyvinė autorystė, žodinių ir vaizdinių elementų dermė, būdinga *лубок* (rus. *лубок* 'primityvi literatūra') tipo kūriniais. E. Šmidt gilinasi, kaip šiuose kūriniuose derinami postfolkloro ir neofolkloro apraiškos – struktūrinės ir žanrinės tekstų analogijos, taip pat kaip svetainė gali vienu metu tarnauti ir kaip vartotojo saviraiškos vieta (scena), ir kaip archyvas.

Naują, Lietuvoje dar neišplitusį žanrą pristatė maskvietė Ala Gromova. Jos tyrimo objektas – internete išpopuliarėję *стишки-порожки*. Tai tam tikros struktūros, japoniškus haiku primenantys ketureiliai, parašyti keturių pėdų jambu. Čia derinami priešingi stiliai, pasitelkiama paradokso logika, tad reiškinys greit susilaukė gausybės pasekėjų. Pranešėja apžvelgė būdingesnius teminius šių ketureilių ciklus, domėjosi galimomis fenomeno literatūrinėmis ištakomis, vedančiomis iki avangardinės XX a. poezijos ar net komiškos XVIII a. poezijos.

Neapsiribota vien žodine internetinės kūrybos raiška. Du pranešimai buvo skirti vizualinėms ir audiovizualinėms raiškos formoms. Šio rašinio autorius konferencijai parengė pranešimą apie teksto vizualizacijos ypatumus, o Irina Ksenofontova iš Maskvos – apie šiuolaikinio internetinio memo struktūrą, savo teiginius gausiai iliustruodama grafiniais pavyzdžiais.

Tokia iš pirmo žvilgsnio marga, bet į apžvalgos pradžioje nurodytus punktus nesunkiai susidėliojanti konferencijos panorama. Dėl vietos stokos ne visi skaitytieji

pranešimai čia paminėti, bet jų anotacijas galima rasti Rusų folkloro centro interneto svetainėje <http://www.centrfolk.ru/news/794/>. Žinoma, viena konferen-

cija neatspindi viso šios šalies folkloristų įdirbio, bet kad jis margas kaip genys ir apima tikrai platų šiuolaikinių problemų lauką – akivaizdu.

Povilas Krikščiūnas